

מבחר מפיוטי ר' אלעזר בירבי קיליר

מקדושתא לראש השנה

קדושתא היא פיוט בעל חלקים אחדים, המפייט תפילת עמידה של שבת או חג, בדרך

כלל לתפילת שחרית

הפיוט שלפנינו נפוץ במחזורי אשכנז

הוא נדפס אצל ד' גולדשמידט, מחזור לימים הנוראים לפי מנהגי בני אשכנז לכל

ענפיהם, כרך א: ראש השנה, ירושלים תש"ל, עמ' 65-71

הביאור כאן נכתב בידי ש' אליצור במהדורה חדשה (שטרם הופיעה) לפיוטי הקילירי

לימים נוראים הנערכת בתמיכת הקרן הלאומית למדע

[א] אַת חיל יום פְּקֵדָה
בְּאַיְמִיו כָּל לְחוּם לְסִקְדָּה
גְּשִׁים בּוּ בְּרַךְ לִיקוּדָה
דְּעַם לְיִשְׂרָאֵל כְּעַל מוֹקְדָה

5 הַיּוֹצֵר יַחַד כֶּסֶל נִשְׁפָּט
וְשׁוֹעַ נְדָל בְּפִלוּס יִשְׁפָּט

[א]

הפיוט נועד להעביר לפסוק הפותח את הקריאה בתורה: 'זה' פקד את שרה' (בר' כא, א).
1 את: אתא, הגיע. חיל יום פקדה: יום הזיכרון מעורר האימה, הוא ראש השנה (סמיכות תיאור הפוכה); והשווה תוספתא ראש השנה ב, יג (מהדורת ליברמן, עמ' 317): 'פקדונות כזכרונות'. 2 באימיו: בפחד שהוא מפיל. לחום: בשר, אדם. לסקדה: להמריץ לחזור לדרך הטובה, על פי הארמית; וניתן לבאר גם: להכביד, לשתק מפחד (על פי 'נשקד', איכה א, יד, ותרגומו 'אתיקר', כבד). 3 גשים: ניגשים לתפילה. ברך ליקודה: ליקוד ולכרוע על ברכיהם. 4 דעם לישר: לכוון ולישר את דעתם; השווה משנה ראש השנה ג, ג: 'שופר של ראש השנה של יעל פשוט', והסברו בירושלמי ראש השנה ג, ג, דף נח ע"ד: 'כדי שיפשוטו לבם בתשובה'. כעל מוקדה: כקרבן עולה המוקטר כולו לה', בלא שיו; ועל פי ויקרא ו, ב. 5 היוצר יחד כסל: הקב"ה, על פי תהלים לג, טו, ומדרשו על ראש השנה במשנה ראש השנה א, ב: 'בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו ... שנאמר "היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם"'. ו'כסל' הוא פנימיות האדם, במקום 'לב'. נשפט: מידיין עם בריותיו ומעמידם למשפט. 6 ושוע ... ישפט: ועשיר ורש נשקלים שניהם בשווה, על פי איוב לד, יט. בפלוס: מלשון 'פלוס ומאזני משפט' (משלי טז, יא).

זכר ל'א יעשה משפט
חזין ערכו זכר במשפט

טָרַם כָּל מַפְעֵל חָצַב
יָזַם בְּמַחְשַׁבְתּוֹ צוּר חָצַב 10
כָּאֲחֹר וְקָדַם בְּתַנּוּךְ נֶחֱצַב
לְיֵהָב עָלָיו כָּל הַמַּחְצָב

מְנַתוֹ כְּהִיּוֹם כַּח הַשָּׁנָה
נֶצַר לְהַחְנִיט לְתַשְׁעִים שָׁנָה
סִימָה אוֹת הַיּוֹת לְשׁוֹשְׁנָה 15
עָבֹר לְפָנָיו בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה

7 זכר ... משפט: זכרו של אברהם אבינו, שאמר 'השפט כל הארץ לא יעשה משפט' (בראשית יח, כה), ומשמע הדברים על פי בראשית רבה מט, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 511): 'אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין תבקש אין עולם ... ואין לית אנת מותרה ציבחד לית עלמא קאים (ואם אין אתה מותר מעט, אין העולם עומד)'. 8 חזין ערכו: סדר תחניתו, תפילתו (של אברהם); השווה בראשית רבה מט, י (שם עמ' 512): 'ודבר גבורות וחזין ערכו' (איוב מא, ד), חזן נתן בארוכות שפתיו (של אברהם) בשעה שביקש רחמים על סדומים'. יזכר במשפט: יעלה לזיכרון לפני ה' בשופטו את בניו ביום הדין. 9-10 טרם ... חצב: לפני שברא ('חצב') הקב"ה את העולם ('כל מפעל'), עלה במחשבתו לברוא את אברהם ('צור חוצב', על שום ישעיהו נא, א). ועל פי בראשית רבה א, ד (שם עמ' 6): 'ו' דברים קדמו לבריית עולם ... האבות עלו במחשבה להבראות'. 11-12 כאחור ... המחצב: ואברהם הועמד באמצע העולם ('בתווך נחצב'), כדי לתת עליו את משא הדורות שלפניו ושל אחריו ('אחור וקדם', והלשון על פי תהלים קלט, ה), שיגן עליהם בזכותו. השווה בראשית רבה יד, ו (שם עמ' 130): 'למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות, כדי שיסבול דורות שלפניו ושל אחריו'. ליהב: לתת. כל המחצב: כל מעשה העולם שנחצב ונברא. 13 מנתו: חלקו, שרה אשתו. כהיום: ביום הזה, ראש השנה. כח דשנה: שבה לכוחה ולנעוריה (השווה תהלים צב, טו שדרשוהו בכמה מקומות על הולדה לעת זקנה, אך בדרך כלל לא על שרה). ועניינו על פי בראשית רבה עג, א (שם עמ' 845), והמקבילות: 'בראש השנה נפקדה שרה'. 14 נצר להחניט: ללדת בן. לתשעים שנה: על שום בראשית יז, יז. 15 סימה: סומנה, נקבעה שרה. אות היות לשושנה: להיות לסימן לישראל ('שושנה', על שום שיר השירים ב, א), שגם הם יפקדו בראש השנה. 16 עבור ... השנה: על פי משנה ראש השנה א, ב (ראה לעיל, ביאור לטור 5).

פְּרָחִיָּה פִּלְסוֹ כְּחוֹק יוֹם
צִיגְתָּם פְּנֵי כֶסֶף אִיִּם
קוֹל דְּבַבְכֶם יִרְחִישׁוּ הַיּוֹם
רוֹגְשִׁים לְהַרְיֵעַ לְמִצּוֹא פְּדִיּוֹם 20

שְׁעוֹנִים עָלֶיהָ בְּהָ לְהַפְקֶדָה
שׂוֹאֲגִים בְּלֶהֱק דְּלָתוֹת לְשִׁקְדָה
תְּמוּכִים בְּדֶשֶׁן שָׁה עֶקְדָה
תִּשָּׁר אֲשֶׁר בּוֹ נִפְקְדָה

17 פרחיה: צאצאיה, ישראל. פלסו: עמדו להישקל בדין (ראה לעיל, ביאור לטור 6).
כחוק יום: כמנהג יום הדין. 18 ציגתם: בעת עמידתם. פני כס איום: לפני כסא ה'
(איום), השווה חבוקק א, ז), היושב לשפטם. 19 דבבם: דבריהם, תפילתם. ירחישו:
ילחשו. 20 רוגשים: נקהלים. להריע: לתקוע בשופר. למצוא פדיום: להיפדות ולצאת
זכאים בדין; והצורה 'פדיום' על פי במדבר ג, מט. 21 שעונים עליה: ישראל נסמכים על
זכותה של שרה. בה להפקדה: להיפקד לטוב בזכותה. 22 שואגים בלהק: מרימים קולם
בתפילה בציבור ('בלהק', כמו בקהל). דלתות לשקדה: כשהם שוקדים על דלתות בית
הכנסת (השווה משלי ח, לד). 23 תמוכים: סמוכים ובטוחים. בדשן ש' עקדה: בזכותו
של יצחק שנעקד כשה נחשב כאילו נשרף והפך לדשן (השווה תנחומא וירא כג: 'כך
כשיהיו בניו של יצחק חוטאים ... תהא נזכר להן עקדתו של יצחק ותחשב לפניך כאלו
אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להן ותפדם מצרתן, א"ל הקב"ה אתה אמרת את שלך
ואומר אני את שלי, עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בר"ה, אלא אם
מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר'). 24
תשר ... נפקדה: כינוי ליצחק, שהוא התשורה והמתנה ('תשר') שקיבלה שרה כאשר
נפקדה.

נַעֲלָה | בְּדִין עֲלוֹת בְּתִרְעָה
 גִּיא עִם דְּרִיָּה לְרִעְעָה
 בְּשׁוֹפֵר אֲפִתְנוּ בְּכֶרֶךְ כְּרִיעָה
 בְּמַגְנַת רַעִים בְּגִנוּ אֲתִרְעָה

ב <רוך... מגן אברהם

[א¹]

קטע זה נועד להעביר משרשרת פסוקים שהייתה במקור אחרי הפיוט הקודם לברכת 'מגן אברהם'.

25 נעלה בדין: הקב"ה נתרום על ישראל בשבתו לדין. עלות בתרועה: ואנו מעלים ומרוממים אותו בהריענו בשופר (השווה תה' מז, ו); אך אולי הוא רומז למדרש מעין המובא בויק"ר כט, ג (עמ' תרעד): "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר", בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא הדין בראש השנה לדין הוא עולה ... וכיון שישראל נוטלין שופרותיהן ותוקעין ... מה הקב"ה עושה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים'. 26 גיא עם דריה: את הארץ ('גיא', על פי היוונית) ויושביה. לרועעה: להרעיד מאימת הדין, או לרצץ ולהעניש בדין. 27 בשופר אפתנו: דברי עם ישראל, וייתכן שאת שני הטורים הקודמים יש להבין כמשפט זמן משועבד: שעה שהקב"ה נעלה בדין וכו' – אפתנו (לרחם בעת הדין) בתקיעת שופר. בכרך כריעה: סמיכות הפוכה, כמו 'בכריעת ברך', מעשה סמלי נוסף של פנייה לרצות את הקב"ה. 28 במגנת רעים: ברקע הטור כולו עומד הפסוק בשה"ש ה, א: 'באתי לגני ... אכלו רעים' וגו'; והכוונה אולי: בהגנה המובטחת לישראל ('רעים', השווה למשל פס"ר ה [ויהי ביום כלות], דף יח ע"א: 'אכלו רעים' ... אילו ישראל שנקראו רעים, שנאמר "למען אחי ורעיי" [תה' קכב, ח]); אך נראה יותר שהכוונה כאן לאבות, כרמז לברכת 'מגן אברהם' הסמוכה, והשווה שמו"ר כז, א: 'רעך' זה הקדוש ב"ה ... "ורע אביך" זה אברהם'. בגנו אתרועעה: אתחבר אליו בגנו, הוא גן עדן (השווה ספרא בחוקותי פרשה א, ג: 'עתיד הקב"ה מטייל עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא'), או כינוי למקדש (השווה לדרשת שה"ש ד, טז בשמו"ר לפסוק ובפס"ר שם, דף יז ע"ב, על השראת שכינה במשכן).

[ב]

תָּאֵלֶת זֹה כְּחֶפֶץ לְהַתְעִיל
שׁוֹעַ עָרוֹךְ לְמַדָּם לְהוֹעִיל 30
רֵן הַרְרֵי קָדָם הַמוֹעִיל
קָרוֹא בְּגֵרוֹן מוֹקֵשׁ לְהַגְעִיל

צְדָקָם לְהַקְפּוֹת בְּנֵיב שׁוֹעָה
פְּעָלָם בְּקָרֵב שָׁנִים לְשִׁמְעָה

[ב]

הפיטו מעביר לפסוק 'ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו' (בר' כה, כא).

29 תאלת זו: ייסוריהם של ישראל ('לתאלה' השווה איכה ג, סה, ומדרשו באיכה רבה: 'תאלתך להם', תלה אותם ביסורים, הבא עליהם האלות הכתובות בתורה; 'זו' כינוי לישראל, על שום שמות טו, טז ועוד). כחפץ להתעיל: כאשר חפץ הקב"ה לרפא ('להתעיל', לשון 'רפאות תעלה', ירמיהו ל, יג ועוד). 30 שוע ערוך: לערוך תפילה, על פי איוב לו, יט 'היערך שועך', שנתבאר בירושלמי תעניות ג, ה, דף סו ע"ד כלשון סידור תפילה. למדם להועיל: לימד הקב"ה את ישראל, כדי שיועילו לעצמם בתפילתם; והלשון על פי ישעיהו מת, יז. 31 רן ... המועיל: 'הררי קדם' (דברים לג, טו) כינוי לאבות המזוהים עם ההרים; השווה ספרי דברים שנג (מהדורת פינקלשטיין עמ' 414): 'ומראש הררי קדם ... וממגד גבעות עולם', מלמד שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות, שנאמר "אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה" (שיר השירים ד, ו). ו'רון הררי קדם' היא תפילת האבות, אך נראה (על פי הטור הבא) שהכוונה כאן לא לתפילת האבות על ישראל אלא להזכרת זכות האבות בעת תפילתם של ישראל, וזכות זו תועיל להם בדין. 32 קרוא בגרון: לקרוא ולהזכיר בעת התפילה את זכות האבות שנרמזה בטור הקודם; והלשון על פי ישעיהו נח, א. מוקש להגעיל: כדי לגעול ולסלק את החטאים העומדים לישראל כמוקש או את יצרם הרע המכשיל אותם. 33 להקפות: לגלות (השורש שכיח בפיוטי הקילירי במשמע זה, ויסודו בתרגום יונתן ל'ויצף הברזל' [מלכים-ב ו, ו]; ו'וקפא ברזלא'). בניב שועה: בחפילה. 34 פעלם ... לשמעה: על פי חבקוק ג, ב, ומשמעו כאן כנראה: להודיע ולהשמיע את מעשיהם הטובים של ישראל ('פעלם') מדי שנה בשנה, ביום הדין, או: להשמיע ולבחון ביום הדין את מעשיהם שעשו במשך כל ימות השנה. ואולי הוא יורד אל הטור הבא, ועניינו: להשמיע את עת הרצון ויום הישועה.

35 עת רצון יום ישועה
סביכת קרן וברית שבועה

נוכבים בגישת חותמות תשעה
מספר שתות וחותמיהם תשעה
למנין פלול שמות תשעה
40 כחננה עקרה ילדה שבועה

יאמירו עז מלכויות עשר
טבועות לשם בחן עשר
חק זכרון קולות עשר
זכר מברך גבירו בעשר

35 עת ... ישועה: על פי ישעיהו מט, ח, וראה מדרשו במדרש תהלים סט, ב, ובדומה בבבלי ברכות ח ע"א: 'אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפללין'. וכאן הכוונה לראש השנה, אולי משום שהוא ראש לימי התשובה. ראה דברים רבה ב, יב: 'מהו דכתיב "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" (תהלים סט, יד), ... שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים אבל שערי תשובה לעולם פתוחים. 36 סביכת קרן: בזכות עקדת יצחק והקרבת האיל ש'נאחז בסבך בקרניו' (בראשית כב, יג). וברית שבועה: ואת השבועה שנשבע ה' לאברהם בהר המוריה (שם טז) והברית שכרת אתו. 37 נוכבים: לשון ניב שפתיים, מדברים בתפילתם. בגישת: בשעה שהם ניגשים לפני ה' בתפילתם. חותמות תשעה: חתימותיהן של תשע הברכות שבמוסף של ראש השנה; והפייטן מסביר את דבריו בטור הבא: 38 מספר ... תשעה: מספר הברכות המהוות יסוד ('שתות') לתפילה זו וחתימותיהן הוא תשעה (הדגשת החתימות אולי באה משום שענייני הברכות הם עשרה, שכן בברכה אחת כלול עניין המלכויות בצד קדושת היום; ראה משנה, ראש השנה ד, ה). 39-40 למנין ... ילדה שבועה: תשע הברכות הן כנגד תשע האזכרות של שם ה' בתפילת חנה (שמואל-א ב, א-ט), המכונה 'עקרה ילדה שבעה' על שום תפילתה שם (פס' ה); השווה ירושלמי ברכות ד, ג, דף ח ע"א ועוד: 'תשע של ראש השנה מניין ... כנגד תשע אזכרות שכתוב בפרשת חנה'. 41-42 יאמירו ... בחן עשר: ישראל מזכירים עשרה פסוקי מלכויות (משנה ראש השנה ד, ו), שנקבעו ('טבועות') כנגד עשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו (משנה אבות ה, ג). ורוב המקורות גורסים 'מְלָכוֹת' ולא 'מְלָכוֹת'. 43-44 חק ... גבירו בעשר: וכן נחקקו עשרה פסוקי זיכרונות ושופרות ('זכרון' ו'קולות', ראה משנה ראש השנה שם), כנגד יצחק שבירך את יעקב ('גבירו', על שום בראשית כז, כט) בעשר ברכות (השווה בראשית רבה פד, ו, עמ' 1007 ועוד). ולא מצאתי מקור להקבלת מספר פסוקי המלכויות, הזיכרונות והשופרות לאירועי האבות, ואפשר שזו דרשה שיצר כאן הפייטן.

45 וַיִּפֶן בְּאַהוּב אֶתוּי נְהָרִים
הָעֵקוּד בְּהַר מוֹר אַחֲזָרִים
דְּשָׁנוּ יָרָא לְחֵן שִׁירִים
גְּשִׁים עָדְיוּ בְּקָר וְצִהָרִים

בְּנָה פָּרַק חֲנָן עֲתִירָה
בְּעַד אֶסוּרָה עַד הַתְּרָה 50
אֲנָקַת אֶסִיר אֲזוּ הַכְּתָרָה
אֲלִיוּ לְהַעֲתָרָה כְּמוֹ נַעֲתָרָה

45 ויפן ... נהרים: והקב"ה יפנה אל זכותו של יצחק, בנו האהוב של אברהם שבא ('אתו') מארם נהריים. 46 העקוד ... אחורים: שנעקד בהר המורייה (השווה בראשית כב, ב) וידיו ורגליו נקשרו לאחוריו. ולזיהוי הר המורייה כ'הר המור' (שיר השירים ד, ו) ראה בראשית רבה נה, ז, עמ' 592. 47 דשנו ירא: והקב"ה יראה את אפרו של יצחק כאילו נשחט והפך דשן (ראה במובא לעיל, לטור 23). לחן שירים: לרחם בזכותו על הפלטה שנתורה מעם ישראל. 48 גשים ... וצהרים: תיאור ה'שיריים', ישראל, הניגשים להתפלל לפני ה' בבוקר (בתפילת שחרית) ובצהריים (במוסף). 49 בזה פרק: במועד זה, הוא ראש השנה. חנן עתירה: התחנן 'ויעתר יצחק לה' (בראשית כה, כא). 50 בעד אסורה: בעד רבקה, 'כי עקרה היא' (שם); השווה בראשית רבה עא, א, עמ' 821: 'וזאת אסיריו לא בזה' (תהלים סט, לד), אילו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהם; ולפירוש זה מתאים גם נוסח רבים מכתבי היד: 'אסירה'. אך על פי המשך ('עד הותרה') אפשר לפרש 'אסורה' גם כ'קשורה', על פי התפיסה העתיקה שרחמה של העקרה כאילו קשורה וסגורה. עד התרה: עד אשר נפקדה בבנים. 51 אנקת אסיר: אנחתו ותפילתו של יצחק, והלשון על פי תהלים קב, כא, וראה מדרשו על יצחק בנספח א לפסיקתא דרב כהנא (וזאת הברכה), מהדורת מנדלבוים עמ' 451: 'בזכות יצחק ... שנא' "לשמוע אנקת אסיר" (המשך הפסוק 'לפתח בני תמותה' נדרש שם על תחיית המתים, אך כאן נראה שהפייטן דורש את הדברים על פתיחת רחמה של רבקה; אך אולי מקור הדרשה בתהלים עט, יא, שם סמוך הביטוי 'אנקת אסיר' ל'הותר בני תמותה', וייתכן ש'הותר' נפרש כלשון התרה, כמו 'הותרה' שבטור 50). אז הכתרה: מוסב על תפילתו של יצחק, שנתקבלה והייתה ככתר לראשי הקב"ה, 'שהקב"ה מתעטר בתפלתן של ישראל' (שמות רבה כא, ד ועוד); אך ראה עוד בביאור הטור הבא. 52 אליו להעתרה: והקב"ה נעתר לתפילת יצחק (בראשית כה, כא: 'ויעתר לו ה'). כמו נעתרה: כשם שנעתרה תפילת רבקה שהתפללה עמו (שם). אבל בכתבי יד רבים הנוסח הוא: 'אלי להעתרה', וברבים מהמקורות גם בטור הקודם 'אכתירה' במקום 'הכתרה', ועל פי נוסח זה מסב הפייטן את הדברים בסוף הקטע על הקהל הנוכח בבית הכנסת (או עם ישראל שבהווה כולו), המציין שהוא (או החזן בשם הקהל כולו) יכתיר את הקב"ה בתפילה כיצחק בשעתו, כדי שהקב"ה ייעתר לו כשם שנעתרה תפילתו של יצחק.

[כ¹]

מֶלֶךְ | בְּדִין עֲלוֹת בְּתִרוּעָה
גֵּיא עִם דְּרִיָּה לְרוֹעֶעָה
בְּשׁוֹפָר אֶפְתָּנוּ בְּבִרְךְּ כְּרִיעָה 55
בְּטִלְלֵי תַחֲיֵי בּוֹ אֶתְרוּעֶעָה

ב <רוך...> מחיה המתים

קטע זה נועד להעביר משרשרת פסוקים שהייתה במקור אחרי הפיוט הקודם לברכת 'מחיה המתים'. הזכרת 'טללי' בשורה 56 באה משום הדרישה ההלכתית להזכיר טל בברכה זו של העמידה: מכיוון שהפיוט החליף את נוסח הקבע, הקפידו הפייטנים לשלב ביצירותיהם את תכני נוסח הקבע שהיו בגדר חובה הלכתית. פיוטנו כמעט זהה לפיוט א¹ (לעיל, שורות 25-28), וברובו הוא כבר נתבאר שם. המילה הראשונה ('מלך') נקשרת בשרשור אל הפסוק האחרון שלפניה, שהיה 'לשלמה אלהים משפטך למלך תן וצדקתך לבן מלך' (תה' עב, א), בשעה שפיוט א¹ פתח ב'נעלה' כי הפסוק שלפניו היה 'נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה' (תה' מז, י).

53 מלך ... בתרועה: משמע הטור (הפנתח כאמור במילת שרשור שונה): כאשר הקב"ה ('מלך') יושב לדון את עולמו, הוא מתעלה בתרועתם של ישראל; והשווה לעיל, טור 25.

56 בטללי ... אתרועעה: ואני (עם ישראל) אזכה להתרועע עם הקב"ה ולהתחבר אליו כאשר יחיה אותי בטללי תחיה; השווה ירושלמי ברכות ה, ב, דף ט ע"ב (עמ' 45): 'ומניין שאין המתים חיינן אלא בטללים, "יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורגנו שוכני עפר כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל" (יש' כו, יט).'

[ג]

אָבן חוג מְצוּק נְשִׂיָה
תְּהוּם רְבָה צוֹל שְׂאִיָּה
בְּפִנְתַּי רֹאשׁ יְסוֹד שְׂלִישִׁיָּה
שְׁתַּתּוֹ שְׁעוֹן בָּהּ לְשַׁעֲיָה 60

גְּבַעַת שְׂרֵשׁ מְאוּסַת בּוֹנִים
רְבַעַת הַיּוֹם מְאַרְבַּעַת אֲבָנִים
דְּמַעוֹת מְבַפָּה עַל בְּנִים

[ג]

הפיט מעביר אל הפסוק: 'ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה' (בראשית ל, כב).

57 אבן חוג: יסוד הארץ ('חוג', על שום 'חוג הארץ', ישעיהו מ, כב). מצוק נשיה: כינוי נוסף ליסודות הארץ, על שום 'מצקי ארץ' (שמואל-א ב, ח) ו'ארץ נשיה' (תהלים פח, יג).
58 תהום רבה: מעמקי הים; ראה תהלים לו, ז ועוד. צול שאיה: מצולות הים ההומות; ו'צול' מלשון 'האמר לצולה חרבי' (ישעיהו מד, כז), ו'שאיה' כמו 'שאון', המיית גלי הים (השווה תהלים סה, ח). 59 בפנת ... שלישיה: בעבור רחל אמנו, שהיא עיקרו ('פנת ראש', סמיכות הפוכה במקום 'ראש פנה', תהלים קיח, כב) של בית יעקב ('יסוד שלישיה', הנבחר שבשלושת האבות). השווה בראשית רבה עא, ב (עמ' 823): 'רחל היתה עקרו שלבית'; וראה גם ספרי דברים שיב (מהדורת פינקלשטיין עמ' 354): 'מה חבל זה משולש, כך היה יעקב שלישי לאבות וקבל שכר כולם'. 60 שתתו: נוסדו, והוא נשוא המשפטים הקודמים. ושיעור המחרוזת: יסודות הארץ ומעמקי הים נוסדו בעבור רחל, עיקרו של בית יעקב, כלומר למען עם ישראל. שעון בה לשעיה: כדי שהקב"ה ישעה בזכות רחל לתפילתם של ישראל ('לשעיה'). 61 גבעת שרש: סמיכות הפוכה, במקום 'שורש גבעה', ומשמעה: יסודן ושורשן של ארבע האימהות, ש'גבעות אלו אימהות' (ויקרא רבה לו, ו, [מהדורת מרגליות עמ' תתנב] ועוד), והיא רחל אמנו. מאוסת בונים: שהייתה מאוסה בעיני בוני בית יעקב כל עוד הייתה עקרה; והלשון על פי תהלים קיח, כב. 62 רבעה ... אבנים: נצטרפה רחל היום, בראש השנה, הוא היום שבו נפקדה (ראה בראשית רבה עג, א, עמ' 845, והמקבילות: 'בראש השנה נפקדה ... רחל'), למניין ארבע האימהות, שהן כאבני הבניין של עם ישראל; ואולי צריך להיות 'מארבע', כבמקבילות רבות. 63 דמעות ... על בנים: כינוי לרחל שכל עוד הייתה עקרה בכתה על שאין לה בנים (השווה בראשית ל, א); והלשון על פי האמור על רחל בירמיהו לא, יד-טו, אך בשינוי המשמע מבכי על גלות הבנים וסבלם לבכי על העדר בנים..

קְשָׁבָה מְנַעֵי אִם הַבְּנִים

65 הָאֲדָמוֹן כָּבֵט שְׁלֵא חָלָה
צָבָה לְקַחְתָּהּ לוֹ וְנִתְבַּהֲלָה
וּפְלִלַת רַבִּים בְּעַד הַתּוֹחֵלָה
פְּדוּתָהּ מִזֶּד וְלֹא חָלָהּ

זָכַר לָהּ יִשְׂרָאֵל אֲרָחוֹת
70 עֹבֵר לְהִמִּיר בְּכַטָּן אֲחוֹת
חֲשָׁבָה הַיּוֹם זְכָרָהּ לְהֶאֱחוֹת

64 קשבה: שמעה את הבשורה: מנעי אם הבנים: על פי ירמיהו שם: 'כה אמר ה' מנעי קולך מבכי' וכו', אך שוב בשינוי המשמע, המובלט בכינוי 'אם הבנים': מרגע שנפקדה רחל וזכתה להיות אם, לא הייתה צריכה עוד לבכות; וללשון הכינוי השווה תהלים קיג, ט, וראה מדרשו על רחל בפסיקתא דרב כהנא רני עקרה א (מהדורת מנדלבוים עמ' 310): 'מושיבי עקרת הבית', זו רחל, 'ורחל עקרה' (בראשית ט, לא); 'אם הבנים שמחה', 'בני רחל יוסף ובנימין' (בראשית לה, כד). 65-67 האדמון ... ופללת רבים: כשראה עשו ('האדמון', על שום בר' כה, כה) שרחל לא ילדה ('לא חלה'; השווה ישעיהו סו, ח), חשב שיעקב יגרש את רחל ורצה ('צבה') לקחתה לו לאישה, וכשרחל שמעה על כך נבהלה והרבתה להתפלל (קטע זה מן הפיוט מצוטט בפירוש רש"י לבר' ל, כב); השווה בראשית רבה עג, ב: 'פדה בשלום נפשי' וגו' (תהלים נה, יט), זה יעקב, "מקרב לי" (שם), שלא תקרב לי עצת הרשע, שלא יאמר זו שילדה יטלינה וזו שלא ילדה לא יטלינה, "כי רבים היו עמדי" (שם), דאמר ר' יודן בשם ר' אייבו: בהרבה תפילות נפקדה רחל; והרעיון שעשו עצמו חשב לקחת את רחל אינו מצוי במדרש, והוא כנראה חידוש של הקילירי. בעד התוחלה: בתקוותה ללדת בנים. 68 פדוּתָהּ מִזֶּד: כדי לפדותה מידי של עשו ('זד'). ולא חללה: ואכן תפילתה נתקבלה והיא לא חוללה בידי עשו. 69 זכר ... ארחות: הקב"ה זכר לרחל את דרכיה הישרות; השווה בראשית רבה עג, ד, עמ' 847: "ויזכר אלהים את רחל" (בראשית ל, כב), מה זכירה זכר לה, שתיקה ששתקה לאחותה וכו'. 70 עבר ... אחות: והקב"ה החליף את העוברים שברחמן של רחל (שהייתה מעוברת בנקבה) ולאח (שנשאה זכר ברחמה); השווה בראשית רבה עב, ו, עמ' 845: 'עיקר ברייתה שלדינה זכר היה, ומתפילת רחל ... נעשת נקבה'; והשווה לתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לבראשית ל, כא: 'ואיתחלפו עובריא במעיהון, והוה יהיב יוסף במעאה דרחל ודינה במעאה דלאח' (כלומר: והתחלפו העוברים במעיהן, וניתן יוסף במעיה של רחל ודינה במעיה לאח). ו'עֹבֵר' במקום 'עובר' הוא הצורה הרווחת במקורות ארץ ישראלים עתיקים. 71 חשבה ... להאחות: והקב"ה חישב היום, בראש השנה (ראה לעיל, טור 62) את זכרה של רחל, להצטרף ('להאחות') אל יתר האימהות עם פקידתה.

סְלוֹף הַיָּנָה בִּיהוֹסֵף לְהַנְחוּת

טָבַע כְּכֹלִי יוֹצֵר הַעֲבִיר
נָסִי חַיִּלִּים לְהַעֲצִים וּלְהַגְבִּיר
יָהּ כְּסֻכַּת אֲנָקַת גְּבִיר 75
מִטוֹת שְׁנַיִם מִנְהַ הַסְּבִיר

כְּעֻקְרַת בַּיִת בְּתַחֲלֵל נִכְרָה
כְּבִכּוֹר רֵאשִׁית בְּתַחֲלֵל בְּכָרָה
לְבִדְיָהּ תַעֲמֹד בְּיוֹם זְכִירָה
לְהַזְכֵּר לָמוֹ כְּמוֹ נִזְכָּרָה 80

72 סְלוֹף ... לְהַנְחוּת: לְבַצַע ('לְהַנְחוּת') אֵת הַחֲלַפַת ('סִילוֹף') דִּינָה בְּיוֹסֵף בְּמַעֵי אֲמוּתִיָּהֶם (רֵאָה לְעֵיל, טוֹר 70). 73 טָבַע ... הַעֲבִיר: וְהַקִּבָּה הַחֲלִיף אֵת טָבַעִם (מִינָם) שֶׁל הָעוֹבְרִים, כִּי־צוֹר חֲרַס הַמִּשְׁנָה אֵת הַכֹּלִי שֶׁהוּא מְכִין; הַשׁוּוֹה בְּרֵאשִׁית רַבָּה עַב, ו, עִמ' 844-845: 'אֵף הַיּוֹשֶׁבֶת עַל הַמִּשְׁבֵּר יִכּוֹל הוּא לְהַשְׁתַּנּוֹת, הַה"ד "הַכִּיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל' ('יִרְמִיָּהוּ יח, ו); וְרֵאָה גַם יִרְמִיָּהוּ יח, ד. 74 נָסִי ... וּלְהַגְבִּיר: וְעַל יָדֵי כֵךְ הַגְדִּיל וְהַעֲצִים אֵת הַנְּסִים שֶׁעָשָׂה בְּכוּחוֹ ('נָסִי חַיִּילִים'). 75 יָהּ ... גְּבִיר: כֹּאשֶׁר שָׁמַע ('כְּסֻכַּת') הַקִּבָּה ('יָהּ') אֵת תְּפִילַת יַעֲקֹב ('אֲנָקַת גְּבִיר', וּלְכִינּוּי 'גְּבִיר' רֵאָה לְעֵיל, טוֹר 44). 76 מִטוֹת ... הַסְּבִיר: נִתֵּן לְרַחֵל סֶבֶר וְתַקּוּוֹה ('הַסְּבִיר'), וְהוֹצִיא מִמֶּנָּה שְׁנֵי שְׁבִטִים, יוֹסֵף וּבְנֵימִין. 77 כְּעֻקְרַת בַּיִת: כֹּאִישָׁה עֻקְרָה הַסְּפוּנָה בְּבֵיתָה בְּבוֹשֶׁת פָּנִים (הַשׁוּוֹה בְּמוֹבָא לְעֵיל, לְטוֹר 62). בְּתַחֲלֵל: בְּתַחֲלִילָה. נִכְרָה: הַיִּיתָה כְּנִכְרִיָּה וּבְזוּיָה בְּפִי כּוֹל. 78 כְּבִכּוֹר ... בְּכָרָה: וְאֵילוֹ לְבִסּוֹף ('בְּתַחֲלֵל', לְשׁוֹן כִּלּוּי וְסִיּוּם), עִם לִידַת יוֹסֵף, זִכְתָּה רַחֵל לְבִכּוֹרָה וּלְיִתְרוֹן (בְּעֵינָךְ כֹּאשֶׁר בְּנָה, יוֹסֵף, זָכָה בְּחֶלֶק בְּכוֹרָה; הַשׁוּוֹה דְּבָרֵי הַיָּמִים-א ה, א). ו'בִּיכּוֹר רֵאשִׁית' סְמִיכוֹת הַפּוּכָה, בְּמַקּוֹם 'רֵאשִׁית בִּיכּוֹר' (הַשׁוּוֹה שְׁמוֹת כֵּג, יט וְעוֹד). 79 לְבִדְיָהּ: לְעַנְפִּיָּה, צֶאֱצִיאָה, הֵם עִם יִשְׂרָאֵל. תַעֲמֹד: יִיתְכֵּן לְפָרְשׁוֹ כְּלִשׁוֹן נוֹכַח, פְּנִיָּה אֵל הַקִּבָּה לְעוֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל, וְאִפְשֶׁר לְפָרְשׁוֹ גַם כְּנִסְתֵּרָת, וּמוֹסֵב עַל זְכוּתָהּ שֶׁל רַחֵל שֶׁתַעֲמוֹד לְבִנְיָהּ. בְּיוֹם זְכִירָה: בְּיוֹם הַזִּיכּוֹרָן, רֵאשׁ הַשָּׁנָה. 80 לְהַזְכֵּר ... נִזְכָּרָה: לְזַכּוֹר אֵת יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁם הַקִּבָּה זָכָר אֵת רַחֵל וּפְקָדָה בְּבָנִים.

מסילוק לראש השנה

סילוק הוא החלק שבקדושתא המעביר לתחילת הקדושה, לפסוק 'וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש'

הסילוק שלפנינו, הנפוץ במחזורי אשכנז, הוא חלק מהקדושתא 'את חיל' שקטעי

הפתיחה שלה הובאו קודם

נדפס אצל גולדשמידט, שם, עמ' 65-71

הביאור כאן נכתב בידי ש' אליצור במהדורה חדשה (שטרם הופיעה) לפיוטי הקילירי לימים נוראים הנערכת בתמיכת הקרן הלאומית למדע

מֶלֶךְ בְּמִשְׁפֵּט יַעֲמִיד אֶרֶץ	
עֲלִיּוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ	
וַיִּכְיֶירוּ וַיִּדְעוּ כָּל הָאָרֶץ	
כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשׁוֹכְנֵי אֶרֶץ	
מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קֶצֶה הָאָרֶץ	5
כִּי הוּא בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ	
עוֹשֶׂה מִשְׁפֵּט וְצַדִּיקָה בְּאֶרֶץ	
בְּקוֹמוֹ לְמִשְׁפֵּט תִּשְׁקֹט הָאָרֶץ	
לְהוֹשִׁיעַ כָּל עַנְוֵי אֶרֶץ	
לְעֲשׂוֹת כְּתִירוֹ שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ	10
לְאַחֵז בְּאַרְבַּע כְּנַפּוֹת הָאָרֶץ	
לְנַעַר כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ	
וְקוֹל יִשְׁמַע בְּשָׁמַיִם וּבְאֶרֶץ	
מָה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ	
וּבְמַלְכוּתְךָ עַל כָּל הָאָרֶץ	15

1 מלך ... ארץ: משלי כט, ד, ומוסב כאן על משפטו של מלך העולם, הקב"ה, ביום הדין.
2 עליון על כל הארץ: תהלים פג, יט; צו, ט. 3 וידעו כל הארץ: לשון שמואל-א יז, מז.
4 כל ... ארץ: ישעיהו יח, ג. 5 מקצה ... ועד קצה הארץ: דברים יג, ח ועוד. 6 הוא: הקב"ה. בורא קצות הארץ: ישעיהו מ, כח. 7 עושה ... בארץ: על פי ירמיהו ט, כג, בהשמטת 'חסד' (והשווה שם כג, ה; לג, טו). 8 בקומו למשפט: על פי תהלים עו, י. תשקט הארץ: השווה שם ט. 9 להושיע ... ארץ: על פי המשך הכתוב שם י. 10 לעשות ... ארץ: על פי ישעיהו מ, כג. 11-12 לאחז ... רשעי ארץ: על פי איוב לח, יג. 14 מה ... הארץ: תהלים ח, ב; י. 15 ובמלכו ... הארץ: השווה תהלים מז, ג.

	יָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ	
	יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ	
	וְאֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל לָאָרֶץ	
	וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ	
20	וְאִזּוּ יִפְצְחוּ רִנָּן בְּעָרֶץ	
	כְּבוֹדוֹ מְלֵא כָּל הָאָרֶץ	
	יְיָ מֶלֶךְ תִּגַּל הָאָרֶץ	
	וּבְכֵן יִשְׁלַשׁ שׁוֹפְרוֹת עָרֶץ	
	וַיִּפְחִיד חוֹרֵי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ	
25	וַיִּהְפֹּךְ כְּסֵא מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ	
	וַיֵּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאָפּוֹ בְּאָרֶץ	
	מָה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ	
	וַיִּכּוֹנֵן מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ	
	וַיַּעֲזֹרֶכֶּל יִשְׁנֵי אָרֶץ	
30	וַיַּעֲנוּ זְמִירוֹת מִכְּנַף הָאָרֶץ	
	שִׁירוֹ לֵי כָּל הָאָרֶץ	

16 יריעו ... ארץ: על פי ישעיהו מד, כג. 17 ישמחו ... הארץ: תהלים צו, יא; דברי הימים-א טז, לא. 18-19 ואשר בשמים ... מתחת לארץ: על פי שמות כ, ג, ושם הוא מעניין הציורי 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה' (ובדומה גם בדברים ד, יח; ה, ז), ואילו כאן משמש הלשון לתיאור כל מלוא העולם המריע ושמח במלכות ה'. 20 רנן: רינה. בערץ: בשמיים (כינוי פייטני נפוץ). 21 כבודו ... הארץ: על פי ישעיהו ו, ג. 22 יי ... הארץ: תהלים צז, א. 23 ואז ישלש שופרות: ובעת הגאולה יתקע הקב"ה בשלושה שופרות, ובהם יפחיד את אומות העולם (כמפורש בטור הבא) ויחיה את המתים (להלן, טור 29). ובפיוטים קיליריים אחרים לראש השנה נזכר תפקידו של השופר השלישי, לכנס את הגלויות (על פי ישעיהו כז, יג). ערץ: מן השמיים. 24 חורי: חשובי, גדולי. 25 ויהפך ... ממלכות: על פי חגי ב, כב. 26 ויאמרו ... באפו: השווה לנוסח הקבע לקראת סיום ברכת קדושת היום בראש השנה: ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו'. 27 מה ... הארץ: תהלים ח, י. 28 ויכוֹנֵן ... הארץ: ויבנה את ירושלים, על פי תהלים מח, ג, וללשון 'ויכוֹנֵן' ראה שם, ט. 29 ויעזור ... ארץ: יחיה את המתים. ולכינוי 'ישיני ארץ' למתים השווה דניאל יב, ב. 30 ויענו: וישירו, ונושא הטור הוא אפוא המתים שיקומו לתחייה; אך במקבילות רבות: ויעלו, והנושא הוא הזמירות שבהמשך. זמירות מכנף הארץ: על פי ישעיהו כד, טז. 31 שירו ... הארץ: תהלים צו, א.

הָאָרֶץ וְדָרְיָהּ יִצְפּוּ לַדִּין
וַיִּחַרְדּוּ וַיִּחַתּוּ מֵאֵימַת הַדִּין
כִּי גָדוֹל יוֹם הַדִּין
35 וּמִי יִכְלִינּוּ לְהִצְטַדֵּק בַּדִּין
כָּל יוֹשְׁבֵי עַל מַדִּין
וְכָל יוֹדְעֵי דַת וְדִין
וְכָל שֹׁנְעֵשָׂה בּוֹ דִין
אוֹלֵי יַחֲנֹן בְּשַׁעַת הַדִּין
40 כִּי אֵין רַחֲמִים בַּדִּין
וְלֹא יֵשֵׁא פְּנִים בַּדִּין
וְהוּא עֵד וְדָיֵן וּבַעַל דִּין
וּבְיַד כָּל אָדָם יַחַתֵּם דִּין
וּלְפִי מִשְׁטָרָו יַעֲשֶׂה לוֹ דִין
45 וּכְפַעְלּוֹ יַפְעֵל לוֹ דִין
וּמַעֲשִׂיו יוֹכִיחוּ אוֹתוֹ בַּדִּין

33 ויחתו: ויפחדו. 34-35 כי גדול ... ומי יכילנו: על פי יואל ב, יא. 36 יושבי על מדין: שופטים ה, י, ומשמעו כאן כנראה: תלמידי חכמים העוסקים במשפט; ראה תרגום יונתן לפסוק, והשווה בבלי עירובין נד ע"ב: 'י'ושבי על מדין', שדנין דין אמת לאמיתו. 37 יודעי דת ודין: אסתר א, יג, וכן הכוונה ללומדי התורה. 38 וכל ... דין: וכל יתר העם העומד בדין לפני הקב"ה. 39 אולי יחנן: על פי עמוס ה, טו. 40 אין רחמים בדין: שהקב"ה מדקדק לדון דין אמת, ואינו מוותר לחוטאים; השווה בבלי בבא קמא נ ע"א: 'שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה ... אמר ר' חנינא: כל האומר הקב"ה ותרן הוא – יותרו חייו, שנאמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים לב, ד)'; והשווה גם אסתר רבה ז, כה, תנחומא כי תשא כו ועוד. וללשון הטור השווה ילקוט שמעוני ואתחנן, רמז תתטו (בשם 'למדנו'): 'ש'אין רחמים בדין'. 41 ולא ישא פנים: דברים י, יז. 42 והוא עד ודיין ובעל דין: על פי משנה אבות ד, כב: 'הוא הדיין, הוא עד, הוא בעל דין והוא עתיד לדון'. 43 וביד כל אדם יחתם: איוב לז, ז, וראה מדרשו בספרי דברים, האזינו, שז (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 345): 'כש'אדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומרים לו, כך וכך עשית ביום פלוני ... אומרים לו, חתום, שנאמר "ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו"'. 44 ולפי משטרו: לפי חובותיו, עוונותיו ('למשטרו' ראה איוב לח, לג ותרגומו הארמי מלשון שטר חוב). 45 וכפעלו: על פי מעשיו (השווה משלי כד, יב). יפעל: יעשה, יגזור.

וּבְּמִדַּת רְחֵמִים וּבְמִדַּת הַדִּין 50
 וְהַיּוֹם הוֹכֵחַ עִמָּים בּוֹ לְדִין
 לַעֲשׂוֹת בּוֹ עַל כָּל דֵּין
 וְכָל נַפְשׁוֹת בּוֹ יָדִין

וְהוּא עָשׂוּי חוֹק זָכְרוֹן 55
 לְיוֹם רֵאשׁוֹן וְלְיוֹם אַחֲרוֹן
 לְהַזְכֵּר בּוֹ יְשִׁנֵי חֶבְרוֹן
 בְּצֶלֶם לְהַחְבוֹת חֲבַצְלַת הַשָּׁרוֹן
 בְּהֵם לְהַצְדִּיק שְׂבִים לְבַצְרוֹן

47-48 ואבן מקיר תזעק ... וכפּיס מעץ יעננה: על פי חבקוק ב, יא, ומדרשו באבות דרבן נתן הוספה ב לנוסח א, ח (מהדורת שכטר, עמ' 162): 'בכל מקום ומקום שהרשעים עושים בו עבירה בסתר אבני המקום ועצי הקורה צועקים להעיד בהם, דכתי' "כי אבן מקיר תצעק (!) [וכפּיס מעץ יעננה]" (והשווה גם בבלי תענית יא ע"א; חגיגה טז ע"א).
 49 הכל ... בדין: השווה משנה אבות ג, טז: 'והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה'. 50 במדת ... הדין: השווה ויקרא רבה כט, ג (מהדורת מרגליות עמ' תרעה) והמקבילות: 'כשהקב"ה עולה לישב על כסא הדין בראש השנה לדין הוא עולה ... וכיון שישראל נוטלין שופרותיהן ותוקעין ... מה הקב"ה עושה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים'. 51 והיום ... לדין: על פי תהלים צו, י ועוד. 52 לעשות ... דין: שיעור הטור: לעשות בו דין על כל הבריות.
 53-54 והוא ... אחרון: על פי ברכת הזיכרונות (תקיעתא דבי רב, כמצוטט בוויקרא רבה כט, א [שם עמ' תרסח]): 'זה היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון, "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פא, ה)'. ומשמע הטורים: ראש השנה חקוק כזיכרון ליום בריאת העולם ('יום ראשון' – הוא 'תחילת מעשיך'), וליום הדין שלעתיד לבוא.
 56 להזכר ... חברון: להזכיר בו לפני ה' את זכות האבות, הטמונים במערת המכפלה שבחברון; השווה ויקרא רבה כט, ז (שפ עמ' תרעו): 'אמ' להן הקב"ה לישראל, בניי, אם בקשתם לזכות לפניי בדין תהו מזכירין לפניי זכות אבות ואתם זוכין לפניי בדין. ואימתי, בראש השנה'. 57 בצלם: מטפורה לזכותם המגנה. להחכות חבצלת השרון: עם ישראל ('חבצלת השרון', על פי שיר השירים ב, א) יינצל (וכביכול ייחבא) מהעונש על חטאיו בזכות האבות (למטפורת ההחבאה בצל השווה ישעיהו מט, ב). 58 בהם: בזכות האבות. שבים לבצרון: כינוי לישראל על פי זכריה ט, יב, ומשמעו: השבים בתשובה וחוזרים אל הקב"ה שהוא מבצרם ומעוזם (ראה רד"ק שם בשם אביו), או השבים מגלותם לעריהם הבצורות שבארץ ישראל.

תוקעי בשופר וקוראי בגרון
למצא בצדקם מעשה כשרון
בם להנצל מאף וחרון

וכשמר אב דרך משפט וצדקה
יעשה לניניו במשפט צדקה
וכיונת אלם זרע לצדקה
יקצרו ניניו חסד וצדקה
וכנתן לתם אמת בצדקה
ינתן לבניו באמת צדקה
וכסא כבוד המתכן בצדקה
לפניו יעמדו וילמדו צדקה
וכעלות שופר מדלי צדקה

59 תוקעי ... בגרון: ישראל התוקעים בראש השנה בשופר וקוראים אל ה' בתפילתם; וללשון השווה ישעיהו נח, א. 60 בצדקם: בזכות האבות. מעשה כשרון: מעשים טובים, זכויות לישראל; והוא סמיכות הפוכה מ'כשרון המעשה' (קהלת ד, ד). 61 בם: בזכות המעשים הטובים. 62 וכשמר אב וכו': לתיאור צדקת האבות בטור זה ובבאים אחריו השווה תנא דבי אליהו זוטא, א (מהדורת איש שלום, עמ' 169): 'אבותינו הראשונים מפני מה זכו ... מפני שנהגו עצמן בצדקה'. וכשמר ... צדקה: וכפי שאברהם אבינו ('אב') שמר את 'דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' (בראשית יח, יט); וראה תנא דבי אליהו שם: 'אברהם לא נשתכח אלא בצדקה', שנאמר "כי ידעתיו למען אשר יצוה" וגו' (בראשית שם). 63 יעשה ... צדקה: יעשה הקב"ה צדקה עם ישראל ('נינו', צאצאיו של אברהם) ויזכם במשפט. 64 וכיונת אלם: כיצחק אבינו, ששתק כיונה אילמת (ראה תהלים נו, א) בהיעקרו על גבי המזבח. זרע לצדקה: השווה תנא דבי אליהו שם: 'יצחק לא נשתבח אלא בצדקה, שנאמר "ויזרע יצחק" (בראשית כו, יב), ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר "זרעו לכם לצדקה" (הושע י, יב)'. 65 יקצרו ... וצדקה: על פי הושע שם: 'זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד'. 66 וכתן לתם אמת: וכשם שניתנה אמת ליעקב אבינו ('תם'), על שום 'תתן אמת ליעקב' (מיכה ז, כ). בצדקה: בזכות צדקתו; וכאן מתרחק הפייטן מלשון הדרשה בתנא דבי אליהו שם. 68 וכסא ... בצדקה: השווה תנא דבי אליהו שם: 'אף כסא הכבוד משתבח בצדקה, שנאמר "ענן וערפל סביבי צדק ומשפט מכוון כסאו" (תהלים צז, ב)'. 69 לפניו ... צדקה: ישראל יזכו לעתיד לבוא לעמוד לפניו וללמוד את צדקות ה'; השווה תנחומא בלק יד: 'שישראל יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו לעתיד לבא ... ומלאכי השרת שואלים מה הורה לכם הקב"ה, לפי שאינן יכולין ליכנס למחיצתו'. 70 מדלי צדקה: מישראל שאין להם די מעשים טובים בבואם לדין.

יחננו ויפגיעו אבות הצדקה	
ויאמרו לפני אוהב צדקה	
חלילה לך מדבר בצדקה	
מעשות משפט בלא צדקה	
ובמקום משפט יש צדקה	75
ובאין משפט תעשה צדקה	
ותשפט תבל במעשה הצדקה	
ובחפשיך מעשים מבלי צדקה	
הזכר לטוב מעט בצדקה	
ובמתנת חנם תעשה צדקה	80
לפתח למו אוצרות צדקה	

71 יחננו ויפגיעו: יתחננו ויתפללו בעדם (ש'אין פגיעה אלא תפילה, מכילתא בשלח, מסכתא דויהי ב [מהדורת הורוויץ-רבין עמ' 92], ומקבילות רבות). אבות הצדקה: אבותינו שעשו צדקה. 72 אוהב צדקה: הקב"ה, על פי תהלים לג, ה. 73-74 חלילה לך ... משפט: על פי בראשית יח, כה. מדבר בצדקה: כינוי-פנייה להקב"ה, בלשון ישעיהו סג, א. 75-76 ובמקום ... תעשה צדקה: לכאורה משמעו: במקום שעושים בו משפט כראוי – זוכים להצטדק בדין לפני הקב"ה; אך הפייטן מתחנן שגם במקום שאין בו משפט, ולכאורה אמורים משום כך להתחייב בדין שמיים, יעשה אתנו ה' צדקה ויזכנו בדין. אבל נוסח הטורים בכתבי יד רבים (כולל טור נוסף הבא אחריהם) הוא: 'ובמקום משפט אין צדקה / ובאין משפט יש צדקה / ואתה במשפט תעשה צדקה', והוא על פי תוספתא סנהדרין א, ג (מהדורת ליברמן עמ' 415) והמקבילות: 'זהלא כל מקום שיש משפט אין צדקה, וכל מקום שיש צדקה אין משפט', ומשמע הדברים: המשפט האנושי חייב להיגזר על פי שורת הדין, ואין מקום לעשות צדקה בעת המשפט, ואם שופט עושה צדקה עם אחד מבעלי הדין – הרי הוא מעוות את המשפט, ואילו הקב"ה יכול להוציא משפט לאמיתו ולעשות צדקה בעת ובעונה אחת. 77 ותשפט ... הצדקה: על פי תהלים ט, ט ועוד, תוך שילוב הביטוי 'מעשה הצדקה' מיש' לב, יז; ונראה נוסח רוב המקבילות 'לשפוט', ואולי הוא נשתנה ל'ותשפוט' כדי לקרבו ללשון פסוקי תהלים. 78 ובחפשיך ... צדקה: וכאשר הקב"ה מחפש ובודק את מעשי האדם ביום הדין, ואינו מוצא בהם מעשים טובים. 79 הזכר ... צדקה: על פי משלי טז, ח, ומשמעו כאן: זכור את את המעשים הטובים המועטים, והכרע בזכותם את הדין לזכות. 80 ובמתנת ... צדקה: צדק את הבריות בדין כמתנת חנם, לא בזכות מעשיהם הטובים. השווה דברים רבה ואתחנן ב, א: 'כך אמר הקב"ה למשה, 'והנחתי את אשר אחון' (שמות לג, יט). אמר לו, מי שיש לו ביד, 'ורחמתי', במדת רחמים אני עושה עמו, ומי שאין לו ביד, 'והנחתי', במתנת חנם אני עושה עמו'. 81 אוצרות צדקה: השווה סדר רבה דבראשית, מב: 'למעלה ממכון ערבות, שבו אוצרות צדק ואוצרות צדקה' וכו'.

וְאִם יִצְאָה גְזֵרָה דְחֻקָּה	
לְחַבֵּל שׁוֹכְנֵי אֶרֶץ	
בְּבוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּה	
הַסֵּתֶפֶל בְּתִבְנִית בְּכֶסֶף חֻקָּה	85
וּבִתְבָה אֲשֶׁר תַּחֲתֵיו פְּקוּקָה	
וְנִפְשׁוֹת צוּרִים בְּתוֹכָהּ נְקוּקָה	
וּבִעֲטֹתָ אֲשֶׁר בְּרֹאשׁ זְקוּקָה	
וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל בְּכַנּוּי מְחֻזָּקָה	
וּבְדַמּוֹת שְׂבָטִים הִיא מְעֻזָּה	90
בֵּין כְּתִפְיוֹ שְׂכִינָה נְחֻזָּקָה	
וּבְהֵם אֲשַׁעְנָה וּבְהֵם אֶתְחַזְּקָה	

82 גזרה דחוקה: גזרה רעה, הדוחקת את הבריות. 83 שוכני ארקה: את גרי הארץ, בני האדם; ובמקבילות רבות 'יושבי ארקה', ועניינו אחד. 84 בבוקה ... ומבלקה: נחום ב, יא, ועניינו מהומה והשמדה. 85 הסתכל: לשון פנייה אל הקב"ה. בתבנית בכסא חקוקה: בדמותו של יעקב אבינו החקוקה בכיסא הכבוד (השווה בראשית רבה פב, ב [עמ' 978] ועוד). 86-87 ובתבה ... נקוקה: עולה כאן מסורת המתארת תיבה סתומה ('פקוקה') המוצפנת ('נקוקה', מוסתרת כבנקיקי סלעים) תחת כיסא הכבוד, ובא גנוזות נפשות האבות ('צורים', השווה שמות רבה טו, ז ועוד: "כי מראש צורים אראנו", אלו האבות). ועניין נפשות האבות לא נזכר בהקשר זה במקורות, אך ניתן ללמדו מדרשות כגון המובא באבות דרבי נתן נוסח א, יב (מהדורת שכטר עמ' 50): "ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור" (שמות לג, כא), נטלה הקב"ה לנשמתו של משה וגנזה תחת כסא הכבוד ... לא נשמתו של משה בלבד גנוזה תחת כסא הכבוד אלא [כל] נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד; והכינוי 'צורים' כאן אולי מושפע מ'ונצבת על הצור' שבמדרש. 88 בראש: בראשו של הקב"ה. זקוקה: צרופה ומזוקקת. 89 ובשם ... מחזקה: והעטרה קרויה ומכונה על שם ישראל; להמשלת ישראל לעטרה שבראש הקב"ה השווה תחומא בלק יב: 'מלך שנטל עטרה ונתנה בראשו, ואמר אדם שאינה כלום, יש לו חיים? ואלו כתיב בהן "ישראל אשר בכך אתפאר" (ישעיהו מט, ג, ודרש כנראה 'אתפאר' מלשון 'פארך חבוש עליך' [יחזקאל כד, יז]); והשווה גם לשמות רבה כא, ד: 'שהקב"ה מתעטר בתפלתן של ישראל'. ולשון 'ובשם ישראל בכנוי' על פי ישעיהו מד, ה, בשינוי המשמע. 90 ובדמות ... מעזקה: המשך תיאור העטרה, והפייטן מוסיף שדמות השבטים טבועה עליה ('מְעֻזָּה', כלומר מוקפת או טבועה, על שום 'עזקה' [=טבעתן] הארמית; ראה דניאל ו, יח ועוד, והשווה גם ישעיהו ה, ב). 91 בין ... נחזקה: נראה שהוא המשך תיאור מקום השבטים מצד אחד, ומקום השכינה בנחלת בנימין מצד שני (על שום דברים לג, יב). 92 ובהם ... אתחזקה: ובזכות האבות והשבטים אני בוטח שאזכה בדין.

95   כִּי בְשִׁבְתּוֹ בְּכֶסֶד אֶלֶּף לְשִׁפְטֵי
          יַעֲמְדוּ כֹּלֶם לְפָנָי שׁוֹפְטֵי
 לְהַדְמִים בְּשׁוֹפָר בַּעַל מְשִׁפְטֵי
 לְהַלִּיץ בְּעַדֵי וְלִזְכּוֹת יִשְׁפְטֵי
 וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם בְּלִי לְשִׁפְטֵי
 כִּי לְאוֹר יוֹצִיא מְשִׁפְטֵי
 וְנִגְהָ כְּאוֹר תִּהְיֶה בְּהִשְׁפָּטֵי

-----

93 בשבתו ... לשפטי: השווה תהלים ט, ה. 94 כולם: כל ישראל. 95 להדמים ...
 משפטי: להשתיק ולערבב בקול השופר את השטן המקטרג ('בעל משפטי', כלשון
 ישעיהו נ, ח); ולעניין השווה בבלי ראש השנה טז סוף ע"א: 'למה תוקעין ומריעין כשהן
 יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי לערבב השטן'. 96 להליץ בעדי: ללמד
 זכות על ישראל, וללשון השווה איוב לג, כג. 97 וכמשפטי ... לשפטי: ולא לעשות בי
 שפטים קשים כמעשהו בגויים. אך אולי הכוונה: לדון את ישראל באופן שונה מהמשפט
 שהוא עושה בגויים; השווה למשל לירושלמי ראש השנה א, ב, דף נו ע"א: 'הקב"ה דן
 את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות, ואת האומות בלילה בשעה שהן בטילין מן
 העבירות'. 98 כי ... משפטי: השווה מיכה ז, ט. 99 ונגה כאור תהיה: חבוק ג, ד,
 ומוסב כאן על יציאת המשפט לאור (או על עמידת ישראל למשפט באור היום).

מתוך שבעתא קילירית ללילה הראשון של פסח

שבעתא היא פיוט לתפילת עמידה של שבת או חג שלא נהגו לומר בה קדושה (לערבית,

מוסף או מנחה)

בשבעתות לחגים מורחב החלק שכנגד הברכה האמצעית, המכונה קדושת היום

חלק מורחב זה מכונה 'גוף'.

לפנינו חלקו הראשון של ה'גוף' משבעתא לערבית, לליל פסח

פיוט זה לא הגיע למחזורי אשכנז, אך גם הוא שייך לשכבה החידתית הקדומה בפיוטי

הקילירי

הוא נדפס אצל ש' אליצור, 'סדרי פסוקים בפיוטים ובתפילות ישראל', גנזי קדם ה

(תשס"ט), עמ' 30-35

אוֹיְבִים כְּמוֹ מַדּוֹ / בְּסַאסְאָה הוּמְדוֹ

בְּתַשַּׁע עֲמָדוֹ / וּבְעֵשִׂירִית הַשְּׁמָדוֹ

אֲמָצוֹ אֶפְלֵ שְׁמֹר / לְזִרְמַת סוּס וַחֲמוֹר

וְשִׁמְרוֹ בְּנֶשֶׁף לְאֹמֵר / לֹא תְשׁוּרְנוּ עֵינַי צְרוֹר הַמֹּר

1 אויבים ... הומדו: במידה שמדדו האויבים, הם המצרים, בה נמדד להם כשנענשו. השווה: "הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרוגיו הורג" (יש' כז, ז), ר' יהוד' ור' נחמיה. ר' יהוד' א', במקל שהכו המצריים את ישראל' בו לקו. ור' נחמיה אמ' באיספטי (=חרב) שהכו המצריים את ישראל' בה לקו. "בסאסאה" (שם ח), ביסאה סאה. תני בשם ר' מאיר, במידה שאדם מודד בה מודדין לו' (פסיקתא דרב כהנא ויהי בשלח ד, מהד' מנדלבוים עמ' 179).
2 בתשע עמדו: בתשע המכות הראשונות עדיין שרדו המצרים (או: עדיין עמדו במרדם).
ובעשירית: במכת בכורות. 3 אמצו ... וחמור: המצרים השתדלו לנאף בחשכה, באין רואה. לזרמת סוס וחמור: על פי יחזקאל כג, כ. 4 ושמרו בנשף ... לא תשונו עין: וחיכו לחושך כדי שמעשיהם לא יראו, ועל פי איוב כד, טו; והשווה: "ועין נואף שמרה נשף" (איוב כד, טו) ... הנואף הזה יושב ומשמר אימתי נשף בא אימתי ערב בא, "בנשף בערב יום" (משלי ז, ט), והוא אינו יודע שהוא יושב בסתר שלעולם והקב"ה צר כלקטירין (=תווי הפנים) שלו בדמותו בשביל לפרסמו (ויקרא רבה כג, יב, מהד' מרגליות, עמ' תקמה-תקמו); וכאן העביר הפייטן את העניין לגילוי המצרים הנואפים בעת מכת בכורות (ראה במובא להלן, לשורה 6). עין צרוור המור: עינו של הקב"ה, והכינוי על פי שיר השירים א, יג כפרשנותו האלגורית המקובלת, וייתכן שכינוי זה נבחר כאן גם משום דרשת הפסוק על מכת בכורות; השווה: "צרוור המור דודי לי בין שדי ילין" (שיר השירים א, יג), רבי יודא אומר, הוא הלילה שלקו הבכורות' (שיר השירים זוטא א, יג, מהד' בובר עמ' 14).

בוֹחַן סְתָרִים / גַּל מְסֻתָּרִים	5
לְפַעֲנַח מַחְדָּרִים / בְּכוֹרוֹת הַסְּתוּרִים	
בְּנֵשֶׁף בְּעֶרְבַּיּוֹם / נֶאֱפוּ בַּחֲדָר בְּחַבְיוֹן	
וְנוֹרָא וְאִים / הַפֶּךְ לִילָה לְיוֹם	
גְּלִית חֲרַפַּת הוֹרְתָם / בְּהַבְטַת מְעוּרוֹתָם	
אָבוֹת כְּשׁוֹרוֹתָם / בְּכוֹרֵי עֲבָרְתָם	10
גַּם בְּשִׁמְעָם וּמַת כָּל בְּכוֹר / וְתָרוּ עַל יְחִיד בְּכוֹר	
וּכְקַפְאוּ סְפוּנִים לְנֹכַר / בְּאִבָּם חָל לְעַכֵּר	
דְּפָקָה וְהַלִּילָה / חָם בְּחֻצֵי לִילָה	

5 בוחן סתרים: הקב"ה (השווה ירמיהו יז, י ועוד). 6 לפענח ... הסתורים: לגלות את הבכורות שהיו נסתרים, כלומר שלא נחשבו לבכורים עד לאותו רגע; השווה: "כי אמרו כלנו מתים" (שמות יב, לג), אמרו, לא כגזרת משה, משה אמר "ומת כל בכור בארץ מצרים" (שמות יא, ה), והיו סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם, והם לא היו יודעין שנשתייהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים. הן עשו בסתר והב"ה פרסם אותם' (מכילתא בא, מסכתא דפסחא יג, מהד' הורוויץ-רביץ, עמ' 46-45). ובעניין זה עוסקות גם המחרוזות הבאות. 7 בנשף בערב יום: משלי ז, ט. 8 ונורא ... ליום: עם מות ילדי הזנונים גילה ה' ('נורא ואיום') לעין כול, כבאור יום, את מעשיהם שנעשו בסתר ובאפלה. 9 חרפת הורחם: את העובדה שהוריהם זנו. בהבטת מעורותם: בפרסום חטא גילוי העריות שלהם, והלשון על פי חבקוק ב, טו. 10 כשורותם: בראותם. בכורי עבירתם: את הבכורים שנולדו להם בעברה. 11 גם ... יחיד בכור: כאשר שמעו המצרים את האזהרה 'ומת כל בכור' (שמות יא, ה) חשבו שלא ימות לכל אחד מהם אלא בן אחד, הבכור. 12 וכקפאו: כשנתגלו (השורש שכיח במשמע זה בלשוננו של הקילירי; ראה לעיל, קדושתא לראש השנה, ביאור לשורה 29). ספונים: אלו שבכורתם הייתה ספונה עד כה, שלא נחשבו לבכורים. לנכר: מעתה התברר למצרים שבנים אלו נכרים להם, משום זנות אמותיהם. באבם חל לעכר: נראה שכוונתו: את פריים ('באיבם'), בניהם, החל הקב"ה לעכור ולנגוף. ומשמע המחרוזת כולה: מתחילה חשבו המצרים שרק בן אחד ייפגע בכל בית, והיו מוכנים לוותר ולהסכים לכך, אך כשהגיעה המכה הם גילו שבנים רבים מתים. 13 דפקה: שיוועה, זעקה לעזרה. והלילה: וצעקה בלילה. חם: מצרים.

ותקם בעוד לילה / לקראת מחנני לילה

15 דלק בראש וְהִלֵּל / בצעק וגם ילל

כנפל שרו בליל / כנפל הילל

הצמתו ארורים / חיי עם מְמַרִּים

זמנו משוררים / על מצות ומרורים

הנגפו חמורים / להבהב גמורים

20 ופסח על נה שְׁמוֹרִים / בליל שְׁמוֹרִים

ונאספו עוללים / לאומן מהללים

14 ותקם בעוד לילה: משלי לא, טו, ומוסב כאן במפתיע על האומה המצרית, על פי שמות יב, ל. וייתכן שיש כאן רמז למדרש על בת פרעה שניצלה ממוות באותו לילה, השווה: 'הנקבות הבכורות אף הן מתות חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב ... לפיכך אמר שלמה "טעמה כי טוב סחרה" (משלי לא, יח), "ותקם בעוד לילה" (שם טו), באיזה לילה, "ויהי בחצי הלילה" (שמות יב, כט)' (שמות רבה יח, ג). לקראת מחנני לילה: לקראת עם ישראל, כדי לקרוא להם 'קומו צאו' (שמות יב, לא). והכינוי 'מחנני לילה' על שום שישאל מתפללים בכל לילה. 15 דלק בראש: מיהר פרעה בראש כולם. והיליל ... יליל: כשהוא זועק ומיילל. 16 כנפל ... הילל: השווה: 'כיון שראו ישראל שרה של אומה (כלומר של מצרים) נופל, התחילו נותנים שבח ... וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהן תחלה ... ואומר "איך נפלת משמים הילל בן שחר" (ישעיהו יד, יב)' (מכילתא בשלח, מסכתא דשירה ב, מהדורת הורוויץ-רבין עמ' 124-125). והמדרש מספר על נפילת שרה של מצרים בעת קריעת ים סוף, והפייטן העביר את העניין לליל מכת בכורות. 17 הצמתו: נכרתו. ארורים: המצרים. חיי עם ממרים: על שום שמות א, יד. 18 זמנו: ונקראו לצאת ממצרים. משוררים ... ומרורים: כינוי לישראל, האומרים את שירת ההלל בליל הסדר. ולשון 'על מצות ומרורים' על פי במדבר ט, יא. 19 הנגפו חמורים: הוכו המצרים המכונים 'חמורים' על שום יחזקאל כג, כ. להבהב גמורים: אשר דינם נגמר לגיהנם ('להבהב', על שום משלי ל, טו, ומדרשו בבבלי עבודה זרה יז ע"א ועוד). 20 נוה שמורים: בתיהם של ישראל שנשמרו מן המכה. 21 עוללים: ילדי ישראל. לאומן מהללים: שהיללו את הקב"ה שנשאם ממצרים כאומן; ולעניין השווה: 'כיון שעלו ישראל מן הים וראו את אויביהם פגרים מתים ומוטלין על שפת הים אמרו כולם שירה, עולל מוטל בין ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה הגביה עולל צוארו ותינוק שמט פיו משדי אמו וענו כולם שירה ... שנ' מפני עוללים ויונקים יסדת עוז' (תהלים ח, ג) (תוספתא סוטה ו, ד, מהד' ליברמן עמ' 184).

כְּנָאָחֳזוּ שׁוֹעֲלִים / עֵין גְּדִי שׁוֹלְלִים

וְלָדֵי שׁוֹשְׁנָה / לְאָבוֹת חָלוּ שְׁאֵל נָא

לֵיל זֶה מְפָל שְׁנָה / מָה נִשְׁתַּנָּה

זְבַח מִיָּנוּי זְבָחִים / הֵעֵת לָמָּה זֹבְחִים 25

טְבִילַת דָּם פְּסָחִים / הֵעֵת לָמָּה מְזַבְּחִים

זְמוֹן מִצּוֹת / מָה אֲחַפֵּשׂ מִצּוֹת

שְׁאוֹר לְבָעַר וּלְמִצּוֹת / מְפָל מִחִצּוֹת

חֲרֹסֶת לְצַבֵּעַ / חֲזֹרֶת לְטַבֵּעַ

מְרוֹר מָה לְתַבֵּעַ / תְּמַכָּה לְשִׁבֵּעַ 30

חֶשֶׁק צְלִי אֵשׁ / וְלֹא בָסִיר עָלַי אֵשׁ

22 כנאחזו שועלים: כשנלכדו המצרים (או ילדי מצרים) במכת בכורות; ולכינוי 'שועלים' ראה שיר השירים ב, טו ומדרשו על ילדי המצרים בשיר השירים רבה ובמקבילות. עין גדי שוללים: שהיו שוללים את ישראל; והכינוי 'עין גדי' בא כנראה בהשפעת המשך הפסוק על השועלים בשיר השירים ב, טו ('מחבלים כרמים'), בצירוף לשיר השירים א, יד ('בכרמי עין גדי'). אך 'גדי' עשוי לשמש כינוי מטפורי עצמאי לישראל. 23 ולדי שושנה: ילדי ישראל ('שושנה', על שום שיר השירים ב, ב ומדרשו האלגורי על ישראל). ומכאן עובר הפייטן לקושיות הבנים על המצוות המיוחדות לליל הסדר. חלו: החלו, ואפשר שהפייטן מתייחס לא רק לשאלות בימיו, אלא גם לשאלות האפשריות של הבנים בעת הסדר הראשון, בפסח מצרים, שכן השאלות מתייחסות גם למנהגי הסדר המאוחרים אך לפרטים השייכים לפסח מצרים בלבד. 24 ליל ... נשתנה: על פי משנה פסחים י, ד. 25 זבח מינוי זבחים: קרבן פסח שאינו נאכל אלא למנויו' (משנה זבחים ה, ח). העת: כעת, בחג הפסח. 26 טבילת דם פסחים: דם קרבן הפסח שבמצרים טבלו בו אגודת אזור (שמות יב, כב). העת: כעת. 27 זמן מצות מה אחפש מצות: לשם מה אנו מחפשים ומבקשים למצוא ולהכין דווקא מצות. 28 שאור ... מחצות: ומדוע אנו טורחים לבער כליל ('ולמצות') את החמץ והשאור מכל מקום ('מכל מחיצות'). 29 חרסת לצבע: כנראה כמו: בחרסת לצבוע, ו'לצבוע' כאן הוא לשון טיבול, על פי משמע השורש בארמית (לשון הרטבה וטבילה). חזרת לטבע: ולטבול ('לטבוע', כמו להטביע) בחרסת את החזרת, היא המרור (משנה פסחים ב, ו). 30 מרור מה לתבע: לשם מה אנו תובעים, מבקשים, מרור לליל הסדר. תמכה: מין ירק הכשר למרור (משנה שם). לשבע: לאכול. 31 חשק צלי אש: מדוע נרצה ונחשק בליל הסדר דווקא צלי אש; וכאן לא ברור אם ההתייחסות היא לפסח מצרים או לימי הפייטן, שכן בארץ ישראל היו רבים שנהגו להקפיד לאכול כלילה זה רק צלי אש גם לאחר החורבן, אך מן הטור הבא משתמע לכאורה שמדובר בפסח מצרים. ולא בסיר: ולא בשר המבושל בתוך סיר.

מה טעם להחש / ולא להתיאש	
טלה לפסח מסות / לחשבון מכסות	
שעור יין כוסות / מה לי לקסות	
טעם הלל / בו מה אפלל	35
מה שנה זה ליל / מפל יום נליל	
ישיבום אבותם / לפי מחשבותם	
נסי ליל לחיותם / לשוכב לבבותם	
יגידום מפעלות / נורא עלילות	
אשר מפל לילות / זה ליל חק לעלות	40
כוסות ארבעה / כדי רביעית ארבעה	
פי נפלו ארבעה / בטיט ובטביעה	
כסוחים פי כסח / ובצדי גן ופסח	
בכך אלי שח / זאת חקת הפסח לפסח	

32 להחש: להזדרז באכילתו (על שום 'ואכלתם אותו בחפזון' שנאמר בפסח מצרים, שמ' יב, יא). להתיאש: להתרשל. 33 מסות: די (השווה דברים טז, י, וההוראה שכיחה בארמית), כלומר טלה המספיק לכל המנויים עליו. לחשבון מכסות: על פי חשבון 'מכסת נפשות' (שמות יב, ד). 34 שעור יין כוסות: יין המספיק לשיעור ארבע כוסות (השווה משנה פסחים י, א). לכסות: אולי: למדוד ולשער (מלשון מקסה). 35 טעם: אמירת, מצוות. 39 מפעלות נורא עלילות: מעשי ה', והלשון על פי תהלים סו, ה. 40 זה ... לעלות: חקק וקבע לרומם את הלילה הזה. 41 כדי רביעית ארבעה: אקפיד שיהיה בכל אחת מהן יין כשיעור רביעית; השווה: 'כמה הוא שיעור הכוסות ... ארבע כוסות של פסח ישנן רביעית יין איטלקי' (ירושלמי שבת יח, א, דף טז ע"ג). 42 כי נפלו ... ובטביעה: אולי הכוונה לארבע המלכויות שסופן שיפלו ויכלו מהעולם; ולדרשה שארבע הכוסות הן כנגד ארבע מלכויות ראה ירושלמי פסחים י, א, דף לו ע"ג ועוד. אך לפירוש זה קשה לשון העבר, וגם לא ברור מה הכוונה 'בטיט ובטביעה', ולכן ייתכן שהכוונה היא לזכר טביעת המצרים; השווה: 'במדה שמדדו בה מדדת להם, הם מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ... ואף אתה עשית להם המים כטיט והיו משתקעין בהם, לכך נאמר "טבעו בים סוף" (שמות טו, ד), ואין "טובעו" אלא בטיט' (מכילתא בשלח מסכתא דשירה ד, מהדורת הורוויץ-רבין עמ' 132). אך לפירוש זה לא ברור מי הם הארבעה שנפלו וטבעו. 43 כסוחים: המצרים המשולים (כיתר הגויים) ל'קוצים כסוחים', על פי ישעיהו לג, יב; וייתכן שצריך להיות: כסלוחים (מבני מצרים, בראשית י, יד). כיסח: השמיד. גן: הגן. 44 אלי: אפשר לנקד גם: אֵלִי. זאת חקת הפסח: שמ' יב, מג.

לִילָה כִּי חָצָה / וַיִּשְׁעֵי בְּחַפְזוֹ הַמָּצָא
בְּכֵן אֲבָעַר חֲמָצָה / וְאַעֲשֶׂה מְרוֹר וּמָצָה
לְהַלְלוֹ בְּפֶה וּבְלִשׁוֹן / בְּקוֹל וְלֹא בְּלִחְשׁוֹן
כִּי שְׁמַרְנֵי כְּאִישׁוֹן / בְּחֹדֶשׁ הַרְאִישׁוֹן

45 בחפז: בחיפזון. 46 חמצה: חמץ. 47 בלחשון: בלחש.

קטע מהקדושתא 'אפסי חוג' לשבועות

קטע מקדושתא חידתית יותר מהמקובל במחזורי אשכנז

הקטע מצוי בכתב יד אחד, שהתגלגל לאוסף פירקוביץ שבסנקט-פטרבורג

נדפס אצל ש' אליצור, רבי אלעזר בירבי קליר: קדושתאות ליום מתן תורה, ירושלים

תש"ס, עמ' 149-152

אַבִּי גְדוֹר כְּפֶגֶשׁ עֲרַפְלֵי מְרוֹמִים
תּוֹשֵׁיָהּ שְׁלֹל שְׁקוּי לְחוּג הַדְּרוֹמִים
בִּינְתִים צָגוּ אֱלִים נוֹהֲמִים
שְׁעִשׂוּעַ מְשֻׁבוֹת קֶצֶר יָמִים

הפיט מעביר אל הפסוק 'ומשה עלה אל האלהים' וגו' (שמות יט, ג).

1 אבי גדור: משה (השווה ויקרא רבה א, ג, מהדורת מרגליות עמ' יא). כפגש ... מרומים: כאשר עלה למרום, ונגש אל הערפל אשר שם האלהים' (שמות כ, יז). 2 תושיה: את התורה (על פי משלי ב, ז, ומדרשו על התורה בתנחומא לך-לך יא ועוד). שלול: לקחת כשלל, על שום "מלכי צבאות ידון ידון ונות בית תחלק שלל" (תהלים סח, יג), פסוק שנדרש בכמה מקומות על מתן תורה (וכן על התנגדות המלאכים לכך, עניין שיעמוד במרכז הפיוט). השווה: 'אתם מקבלים את תורת שמלאכי השרת נתאו לה ולא נתתי אותה להם, מניין, שנא' "מלכי צבאות ידון ידון", ומה הוא אומר, "ונות בית תחלק שלל", הנוה שבבית זו התורה, ואת נותנה לו והיא מחלקת שלל' (דברים רבה ז, ט), וראה גם: "'ונות בית", הנוה שבבית את מחלקת שלל למטה, הנוה שבבית זה משה ... ואת נותנה לו והוא מחלקה שלל לתחתונים' (שיר השירים רבה ח, ב). שקוי: תרופה. לחוג הדומים: לארץ המכונה 'חוג' והיא הרום רגליו של הקב"ה (ישעיהו סו, א). 3 בינתים: באמצע, בין משה לבין הקב"ה. צגו: עמדו. אלים נוהמים: מלאכים הקוראים ומנסים למנוע את משה מלקבל את התורה. השווה למשל: 'אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום עמדו המלאכים להורגו' (תנחומא האזינו ג). 4 שעשוע: את התורה, על שום 'ואהיה שעשעים יום יום' (משלי ח, ל), ומדרשו על התורה בבראשית רבה א, א. משבות: שלא יקח בשבי; וללשון שבי לענין מתן התורה והתנגדות המלאכים השווה גם: "'עלית למרום שבית שבי" (תהלים סח, יט), מהו "עלית", נתעלית, נתגששת עם המלאכים של מעלה' (שמות רבה כח, א). קצר ימים: משה שהוא אדם וימיו קצובים; ולשון הכינוי על פי: 'אדם ילוד אשה קצר ימים' (איוב יד, א), ואפשר שנבחר כאן משום הביטוי 'ילוד אשה' שבראש הפסוק, המופיע במדרשים על ההתנגשות בין משה למלאכים במרום. השווה: 'בשעה שעלה משה למרום ... פגע בו קמואל המלאך, שהיה ממונה על שנים עשר אלפים מלאכי חבלה שהם יושבים בשער הרקיע, גער במשה ואמר, מה לך בקדושי עליון, אתה ממקום הטנופות באת ומהלך במקום טהרה, ילוד אשה מהלך במקום אש?!' (פסיקתא רבתי כ [מתן תורה], מהדורת איש שלום דף צו); וראה גם: 'אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא' (בבלי שבת פח ע"ב).

5 גחלתם הבעירו וְחַצֵי זָקִים
רְשׁוּף רַפֵּק בְּעֶדְם עַד שְׁחָקִים
דָּאָג בְּשׁוּרוֹ אֵימֹת בְּרָקִים
קָשִׁי לְהִבָּה לְמוֹלוֹ מִבְּרִיקִים

10 הַמֵּלֵט בְּרוּעַ קוֹל לוֹ צָרַח
צוּעָה בְּכַח כְּעֵין הַקָּרַח
וּבְפִרְשׁוֹ עָנָן בְּמַחְסֵה נִתְאַרַח
פֶּתַח מַעְרָכָיו וּמַעְנֹו זָרַח

זְמַן שְׁלוּחַ אֶזְכֹּר לְבִלְתִּי תַנְשֵׂה

5 גחלתם הבעירו: מוסב על המלאכים שביקשו לשרוף את משה. זיקים: ניצוצי אש. 6 רשוף: משה שכמעט אחזוהו רשפי האש. רפק: קשה, ואולי כוונתו: נתמך כאילו אחזו במרפקו (השווה לתיאורו של יעקב הפוחד לגשת את אביו ומלאכי השרת אוחזים במרפקו לתומכו, בבראשית רבה מד, ג ועוד). עד שחקים: עד שהגיע לשמיים. 7 דאג: נבהל משה. בשורו: בראותו. אימות ברקים: את הברקים המאיימים לשרפו. 8 קשי להבה: אש עזה וקשה. 9 המלט ... צרח: שיעורו: קול ה' קרא ('צרח') אליו: הימלט בזרוע, כלומר היאחזו בידך (כנראה בכסא הכבוד) כדי להינצל. השווה להמשך המדרש בפסיקתא רבתי שם, דף צז-צח: 'פגע בו גדוד של מלאכי חבלה ... כיון שהגיע משה אליהם בקשו לשרפו בהבל שבפיהם, מה עשה הקדוש ברוך הוא פירש עליו מזיוו והעמידו לפני כסאו ואמר, משה השב להם תשובה למלאכי השרת ... "מאחז פני כסא פרשו עליו עננו" (איוב כו, ט), אמר רבי נחום, מלמד שפירש שדי מזיו שכניה ועננו עליו. אמר לפניו, רבון של עולם, מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר [לו], אחוז בכסא כבודי'. 10 צועה בכח: יוצא בכוח, כינוי להקב"ה על פי ישעיהו סג, א. כעין הקרח: תיאור דמות הקב"ה על פי יחזקאל א, כב. 11 ובפרשו ... נתארח: ובענן שהקב"ה פרש ('פרשו') עליו חסה משה, על פי איוב כו, ט, ומדרשו על משה במרום במקורות רבים (השווה למובא לשורה 9). 12 פתח מערכיו: פתח משה בסדר דברי תשובתו למלאכים. ומענו זרח: ודברי תשובתו האירו ונתקבלו. וללשונו 'מערכיו' ו'מענו' השווה משלי טז, א. 13-20 זמן שלוח וכו': מכאן באה תשובת משה, והיא עוסקת בביקורם של המלאכים בבית אברהם. הקישור בין ביקור זה לבין מגיעת המלאכים מלהזיק למשה אכן מופיע במקורות, אך הדברים באים מפי ה' ולא מפי משה. השווה: 'ומשה עלה אל האלהים' (שמות יט, ג) ... באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה, אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו?' (שמות רבה כח, א). 13 זמן שלוח: הזמן שבו נשלחו המלאכים אל אברהם. אזכר: כמו: אזכיר, אומר. לבלתי תנשה: כדי שלא תישכח; אך הצורה 'תנשה' מוקשה משום החרוז, ואולי צריך להיות: לבל תנשי.

עֲנִית הַנְּנִי מִחֶלֶד רוּגְשִׁי
חֶמְאָה הוֹבִיל בְּמִצַּג תִּם יִשִּׁישִׁי 15
סְעוּדָה עָרוֹךְ בְּשַׁעַן רַעֲנָן דְּשָׂאִי

טוֹבֵת בְּעָלְיוֹ מְדָה בְּמְדָה לְשִׁלְמָה
נְתִיבוֹ שֶׁל עוֹלָם סַעַד לְקַדְמָה
יְקוֹד פְּעֻמִּיָּהֶם גְּבוּהוֹת נְאֻמָּה
מְלוּל שְׁלֵא כְּפֶת עָרוֹךְ מִלְחָמָה 20

כְּתָר תוֹרָה לְאָדָם מְאֹז נִכְלָלָה
כְּמִסָּה אֶצְלוֹ נוֹרָא עֲלִילָה
לְנִית חֵן לְסִגְל מְאֹד נַעֲלָה
לְמִלְאָכִים הַפְּצִיחַ צִיר וְלְמַחְצָה עֲלָה

14 ענית ... רוגשי: אפשר שיש כאן רמז לזכות נוספת של אברהם – עניית 'הנני' בעת העקדה (בראשית כב, א, או שם בפס' יא – למלאך); אך הדברים אינם מחוורים. 15 חמאה ... ישישי: שיעורו: אברהם ('ישישי') הוביל חמאה (לסעודתם של המלאכים) מתוך עמידתו התמימה; השווה: 'ויקח חמאה וחלב ... והוא עמד עליהם' (בראשית יח, ח). 16 בשען ... דשאי: על שום 'והשענו תחת העץ' (שם ד) שהציע אברהם למלאכים; ורענן דשאי' משמעו כאן: צמח רענן, הוא העץ. 17 טובת ... לשלמה: המשך דברי משה אל המלאכים: מעתה, שנהניתם מן הסעודה בבית אברהם, עליכם לשלם טובה לבעליה, מידה במידה, ואם כן – לא למנוע את התורה מזרעו. 18 נתיבו ... לקדמה: שכן דרכו ('נתיבו') של עולם לקדם אורחים בסעד ועזרה, והוא רמז לכך שאברהם אכן קיים מצוות הכנסת אורחים במלאכים כראוי, ואילו המלאכים אינם נוהגים כך עם משה. 19 יקוד פעמיהם: רגליהם היוקדות, והוא מוסב על אשם של המלאכים שביקשו לשרוף את משה. גבוהות נאמה: לדבר דברי גאוה, לבזו לאדם שבא למחיצתם. 20 מלול ... מלחמה: דברים שאינם ראויים, איום להילחם במשה ולכלותו. 21 כתר ... נכללה: התורה מאז ומעולם נועדה להיות כעטרה לבני אדם ולא למלאכים; השווה לתשובתו של משה למלאכים שביקשו את התורה, תשובה שבה הוא מוכיח להם שהתורה נועדה רק לבני אדם: 'אמר להם ... כתוב בתורה "כבוד את אביך ואת אמך" (שמות כ, יב), אב ואם יש לכם? כתוב בתורה "לא תחמוד" (שם יד), חימוד יש לכם?' 22 כמסה: הטמין והחביא את התורה. נורא עליה: הקב"ה, על פי תהלים סו, ה. 23 לוית חן: כינוי לתורה, על פי מ'ש' א, ט, ומדרשו על התורה בויקרא רבה יב, ג, מהדורת מרגליות עמ' רנח. לסגל: להיות לו לקניין ולסגולה. מאד נעלה: הקב"ה, על פי תהלים מז, י. ומשמע הטור: הקב"ה גנו את התורה ושמרה אצלו כסגולה וחמדה (עד שיגיע הזמן לתתה לבני האדם). ועד כאן באים דברי משה אל המלאכים. 24 הפציח: אמר. ציר: משה. ולמחצה עלה: ונכנס למחיצתו של הקב"ה.

קטע נוסף מהקדושתא 'אפסי חוג' לשבועות

עוד קטע מהקדושתא הקודמת

קטע זה, החתום במפורש 'אלעזר בירכי קליר', בולט במטפוריקה העשירה שבו

נדפס אליצור, שם, עמ' 160-163

אַרְק הַכְּנִיפָה זָמַר

לְכֹלוּ כְבוֹד אֹמֵר

בְּשׁוּרָה עֲלִית עֲשֹׂן מִתְמַר

לְהוֹרוֹת קַל נְחֹמֵר

5 לְהִתְאַרֵס בְּרִטּוּשָׁה עֵף חַי מִמְעוֹנָה

וְהִרְעִים קוֹמֵי עָלֵי מַגְשָׁנָה

לְחַפֵּת מִמְלַכַת כְּהֵנָה

וְאַרְשָׁתֶיךָ לִי בְּאַמוּנָה

עֲדֵי עֲדָיִים כְּפֹה בְּאוֹרוֹת

10 דְּהַר עֵינִים מְאִירוֹת

1 ארק ... זמר: הארץ ('ארק') השמיעה זמר מכנפיה, ועל פי ישעיהו כד, טז. 2 לכלו ...
אומר: להקב"ה, על פי תהלים כט, ט, וראה מדרשו על מתן תורה: 'שבשעה שנתנה תורה
לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם, "ובהיכלו כלו אומר כבוד" (מכילתא יתרו,
מסכתא דעמלק א, מהדורת הורוויץ-רבין עמ' 188). 3 בשורה: בראותה. עלית ...
מתמר: את העשן העולה מהר סיני, שנאמר בו 'ויעל עשנו כעשן הכבשן' (שמות יט, יח).
4 להורות קל וחמר: כדי לתת את התורה לישראל וללמדם מצוות קלות וחמורות. 5
להתארס ברטושה: כדי לקחת לו ככלה את כנסת ישראל שהיתה קודם לכן מחוצה ובניה
הרוגים בשעבוד מצרים; ומכאן ואילך מתאר הפייטן את מעמד הר סיני כחתונה בין
הקב"ה וישראל. חי: הקב"ה. ממעונה: מן השמיים (השווה דברים לג, כז; כו, טו). 6
והרעים: וקרא בקול. מגשנה: מארץ גושן, ממצרים. 7 לחפת ... כהנה: לחופה, היא
מעמד סיני, שבה היפכו עם ישראל ל'ממלכת כהנים' (שמות יט, ו). 8 וארשתך לי
באמונה: הושע ב, כב. 9 עדי ... באורות: הקב"ה כסה את עם ישראל באורו (ללשון
השווה איוב לו, לב), כחתן המכסה את הכלה בתכשיטים נאים ('עדי עדים', ועל פי
יחזקאל טז, ז). 10 דהר: זוהר ורוממות. עינים מאירות: מוסב על מצוות התורה, על
שום תהלים יט, ט.

הוד עֲנָקִים לְגִרְגֹרֹת
אִמְרוֹת יִי אִמְרוֹת טְהוֹרוֹת

זְמַנָּה בְּחוֹרֵב כְּמִזְלוֹת כְּלוּלָה
וְקִדְשָׁה לְשִׁמּוֹ בְּשֵׁם וּבִתְהִלָּה
וּמִשְׁבָּעִים לְחִלְשׁוֹ בְּגוֹרֵל הָעֵלָה 15
וּבְעֶשְׂרָה מְקוֹמוֹת קָרְאָה כְּלָה

רָשָׁם לָהּ מִהֵר וּמִתָּן
בְּאֵהֶבֶת חֲסֵדֵי אֵיתָן
דָּת מְבַהֶקֶת פְּנִים נָתַן
לְבַת כְּלוּלוֹת נִצַּח לְהִתְחַתֵּן 20

בְּיָדֶיהָ הִתְאִיר נְאִי צְמִידִים
לְהִתְנַאוֹת לְכֻלּוֹ מִחֲמִדִּים

11 ענקים לגרורות: מחרוזות לצואר, ומכוון לתאר את דברי התורה על פי משלי א, ט.
12 אמרות ... טהורות: תה' יב, ז. 13 זמנה בחורב: הקב"ה זימן את ישראל להר סיני.
כמזלות כלולה: כשהם מושלמים ומסודרים ככוכבים וכמזלות שברקיע; והשווה: 'כנגד
י"ב שבטים י"ב מזלות' (תנחומא בוכר וישב ח, דף צא). 14 בשם ובתהלה: הלשון על
פי צפניה ג, כ. 15 ומשבועים ... העלה: והעלה את ישראל לגורלו ('לחלשו') מתוך
שבועים האומות. 16 ובעשרה ... כלה: השווה: 'בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה'
(פסיקתא דרב כהנא שוש איש ה, מהדורת מנדלבוים עמ' 329). 17 מהר ומתן: מכוון
לתורה ולמצוות שניתנו לישראל, והלשון על פי בראשית לד, יב. 18 באהבת ... איתן:
בזכות אהבתו למעשי החסד שעשה אברהם ('איתן' – על שום מלכים-א ה, יא ומדרשו
על אברהם בפסיקתא דרב כהנא פרה ג, מהדורת מנדלבוים עמ' 61, ובמקבילות רבות).
19 דת ... פנים: את התורה המאירה את פני העוסקים בה; השווה: 'הקב"ה יושב בבית
המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו, לכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים בתורה שש
בו' (סדר אליהו רבה, ה, מהדורת איש שלום עמ' 20). 20 לבת: לישראל, וחוזר אל 'נתן'
שבסוף הטור הקודם. כלולות ... להתחתן: כדי להתחתן עמה לנצח. 21 התאיר: ייפה.
נאי צמידים: צמידים יפים, והכוונה ככל הנראה לשני לוחות הברית; השווה: "'ואתנה
צמידים על ידיך" (יחזקאל טז, יא), אלו שני לוחות הברית שחקוק עליהם עשרת
הדברות' (שיר השירים רבה ד, ב). 22 להתנאות ... מחמדים: להתייפות לפני הקב"ה
שנאמר בו ו'כלו מחמדים' (שיר השירים ה, טז).

וּבְאֲצַבְעוֹתֶיהָ כְּלוּל טַבְעוֹת נְאֻגְדִים
עֲשֶׂרֶת דְּבָרִים נְחַמְדִים

25 יִשְׂרָעֲנִיו בְּעֵלוֹסִים
קָשֶׁר לָהּ כְּכַתְרֵי הַדְּסִים
וְעֵבִים הֲרַעִיפוּ רְסִיסִים
נִכְבְּדִיהָ הֵיּוֹת בְּאֶהֱבִים מִתְעַלְסִים

30 רוֹמְמָה הֵיּוֹת נְטוּעַת כְּנָה
וְהוֹדוּ שָׁרָה מְרֵאשׁ אֲמָנָה
כְּעֵת קְדוּמָה לָהּ הַקְּנָה
מִכָּל אֲבָקַת רוּכַל בְּשִׁמָּה לְבוֹנָה

בְּהֶאֱרוֹת דַּת מְפָאָר
כְּחֶמֶן כֵּהֵן פָּאָר

24-23 כלול: לשון יופי ושלמות. טבעות ... עשרת דברים: עשר טבעות לעשר האצבעות, כנגד עשרת הדיברות; ולא מצאתי מקור להשוואה זו. 25 ישר ענניו: את ענני הכבוד (וי'ישר) אולי על שום שהיו מיישרין לפני ישראל את דרכם במדבר; השווה: 'מלמד שהיה עמהם שבעה ענני כבוד ... וענן שכינה היה מקדם לפניהם ... משפיל להם את ההרים ומגביה את הגיאיות, הנמוך מגביהו והגבוה משפילו ועושה להם דרך' (ספרי זוטא לבמדבר י, לג, מהדורת הורוויץ עמ' נג). בעלוסים: בשמחה. 26 ככתרי הדסים: כעטרת הדסים הנתונה בראש הכלה (בתוספתא סוטה טו, ח נזכרות עטרות חתנים ולא עטרות כלות מהדס, אך כאן ברור שכתרי ההדסים ניתנו לכלה). 27 ועבים ... רסיסים: והעננים המטירו טיפות גשמים. 28 נכבדיה: חשובי ישראל, תלמידי החכמים. באהבים מתעלסים: על פי משלי ז, יח, וכאן הוא מטפורה לעיסוק בתורה מתוך אהבה. 29 נטועת כנה: ככנה נטועה של גפן, על שום תהלים פ, טז. 30 שרה ... אמנה: על פי שיר השירים ד, ח. 31 כעת ... הקנה: בשעה שהקב"ה הקנה לישראל את ה'קדומה', היא התורה שקדמה לבריאת העולם. 32 מכל ... לבונה: על פי שיר השירים ג, ו, ו'לבונה' כמו 'ובלבונה'. 33 בהארות: מלשון 'אריתי מורי' (שיר השירים ה, א), והוא המשך ציור ההתבשמות במור ולבונה כמטפורה למתן תורה ומצוות. והשווה: 'אריתי מורי עם בשמי', זו תורה נביאים וכתובים' (סדר אליהו רבה כג, עמ' 129). דת מפאר: התורה של הקב"ה שפיאר בה את ישראל. 34 כחתן ... פאר: ישעיהו סא, י, והוא המשך תיאור ה'מפאר', הקב"ה.

על כל כבוד חפה לפאר
דעת השקה פרווי מי באר 35

ימנה בחזק להשתעשעה
בהוד קניני נתונה משבעה
בלחמה שחורתי שבעה
וכאזור לחליץ לאוגדה נתרועעה 40

קול נשאו נהרות ברננים
לנעלם מנף רננים
בתאבו מעלמות דגלי איתנים
בסיני לבאר חתונים

35 על ... חפה: ישעיהו ד, ה. 36 כרווי מי באר: כמי באר מרוויים (והתורה שנמשלה למים נזכרת במקורות רבים, כגון בראשית רבה מ, ט, מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 396).
37 ימנה: ברגיל הוא לשון זימון, אך כאן נוסף עליו גוון של חיזוק וביסוס. 38 קניני ... משבעה: התורה שהיא קניינו של הקב"ה והיא ניתנה לישראל מתוך שבעת הרקיעים.
39 בלחמה ... שבעה: וישראל ('שחורתי', על שום 'שחורה אני ונאווה', שיר השירים א, ה) שבעו מלחמה (המטפורי) של התורה; השווה: "אם רעב שנאך האכילהו לחם" וגו' (משלי כה, כא), מלחמה שלתורה, היך דאת אמ' "לכו לחמו בלחמי" (שם ט, ה) (בראשית רבה נד, א, עמ' 576). 40 וכאזור ... נתרועעה: והקב"ה נהג בישראל חיבה וריעות, אגדם והדביקם אליו כאדם המצמיד את האזור אל חלציו; השווה: 'כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל' (ירמיהו יג, יא). 41 קול ... נהרות: על פי תהלים צג, ג. ברננים: בשירה ורננה. 42 לנעלם ... רננים: להקב"ה אשר אפילו הציפורים (המכונות 'כנף רננים נעלסה', איוב לט, יג) מרננות לכבודו בשמחה. 43 בתאבו: כאשר חשק ורצה. מעלמות: מכל אומות העולם. דגלי איתנים: את שבטי ישראל, בני האבות המכונים 'איתנים'. 44 לבאר חתונים: לפרש ולגלות לעין כול שהקב"ה הוא כחתן לישראל.

45 לְאֶלֶף בֵּית הַקְּדִים מְרֵאשִׁית
בְּשִׁכְלָלוֹ מַעֲשֵׂה יִצְיַרְת בְּרֵאשִׁית
וּבְהוֹפִיעוּ בְּגִבְנוֹן דָּת לְהֵשִׁית
בְּאֶלֶף פֶּתַח רֵאשִׁית

50 יְלָדִיו סָבַב אֵשׁ לְהִבָּה
לְמַתָּן דָּת מִמֵּם רְחֻבָה
חֲסֻרוֹתֶיהָ וַיִּתְרוֹתֶיהָ שָׁם חָנָה
בְּתַתּוֹ אָמַר לְמַבְשָׁרוֹת צָבָא

55 רְפָדָם זָהָר אֹר הַנְּהָרָה
חֲפָצֵי שֵׁי מַפְנִינִים יְקָרָה
וְרוֹם וְתַחַת נִבְהָקוּ בְּאוֹרָה
בְּיוֹם חֲתַנְתּוֹ בְּמַתָּן תּוֹרָה

48-45 לאֶלֶף ... פתח ראשית: השווה: 'ר' אחא אמר, עשרים וששה דורות היה אלף קורא תיגר לפני הקב"ה לומר, שאני ראשון של אותות ולא בראתה בי את העולם אלא בבית, שנא "בראשית ברא אלהים" (בראשית א, א), אמ' לו הקב"ה, חייך שאני פורע לך ... כשאבוא ליתן תורה לישראל איני פותח אלא באלף, שנא "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב) ' (פסיקתא דרב כהנא, בחדש השלישי כד, עמ' 222). בגבנון: בהר סיני. דת להשית: לתת את התורה. 49 ילדיו: את ישראל. סבב: הקיף. 50 מים רחבה: על שום איוב יא, ט. 51 חסרותיה ויתרותיה: דקדוקי מילים מלאות וחסרות שבתורה (וללשון 'חסרות ויתרות' בהוראה זו ראה למשל בבלי קידושין ל ע"א). חוה: אמר. 52 בתתו ... צבא: על פי תה' סח, יב (ומדרשו במדרש תהלים על מתן תורה). 53 רפדם: הציע לפנייהם כשטיח, עטפם; והשווה: 'רפידתו זהב זו התורה' (במדבר רבה יב, ד). זוהר ... הנהרה: בתורה המאירה. 54 חפצי שי: ישראל שחפצו במתנת התורה. מפנינים יקרה: התורה, על פי משלי ג, טו. 55 ורום ותחת: ושמיים וארץ. נבהקו: הבהיקו והזהירו. 56 ביום ... תורה: השווה: ' "ביום חתונתו" (שיר השירים ג, יא), זו מתן תורה' (משנה, תענית ד, ח).

מתוך הקדושתא 'אהבת נעורים' לחתן

קטע מקדושתא קילירית בעלת אופי לירי וקליל,

ששרדה רק בגניזה הקהירית

בקטע זה הכלה מסמלת את כנסת ישראל

הטקסט והביאור על פי מ' זולאי, מפי פייטנים ושופכי שיח, בעריכת ש' אליצור

ירושלים, תשס"ה, עמ' ס-סב

אַחוּתִי כְּלָה אֶז תִּתְּנֵנִי

בְּפִסּוּחַ וְהַמְּלִיט וְהַצִּיל וְגִנּוּן

לְבָה תִּשְׂמַח מְאַנַּח וּמְנוּן

וְתִקְרָא לָהּ אֶתִּי מִלְּבָנוֹן

5

עֲטֹרַת תְּפָאֶרֶת בְּרֵאשֶׁה כְּלָלָהּ

הַיּוֹתֵה כְּאַהֲבַת נְעוּרִים כְּלוּלָהּ

זֶר וְאַדְרַת בְּגִיל לְהַתְּהַלְּלָהּ

תֵּאמֶר לְבַבְתִּינִי אַחוּתִי כְּלָהּ

10

רְנִי בְּשִׂמְחַת ב'שֶׁם נְרַדְיִךְ

וּבֹ הַתְּזִיקִי רְפִיוֹן יְדִיךְ

כְּהַתְּלוּנְנִי בֵּין שְׁנֵי שְׂדֵיךְ

תְּקַשִּׁיבִי מַה יִּפּוּ דוֹדְיִךְ

15

יִוְעָצִי רְעִיתְךָ בְּאֵף אֲשַׁכְּלָהּ

וְאוֹתָם תֵּאֱכַל אֲשֶׁר אוֹכְלָהּ

רְעִיתִי לֹא אֶעְשֶׂה כְּלָהּ

1 אחותי כלה: כנסת ישראל, על פי שיר השירים ד, ט ועוד. 2 בפסוח וכו': ישעיהו לא, ה. 3 ומנון: צער ואנחה, כתרגום הסורי למשלי כט, כא ("ובאחריתו יהיה מנון" - ובאחריתה נתנח = יתאנח). עיין לוי, מילון לתרגום, ערך "מנסח", ובן יהודה, ערך מנון. 4 אתי מלבנון: כל בית חותם בראש פסוק מפסוקי שיר השירים ד, ח-יב; ד, טו; ה, א. 5 עטרת ... כללה: תן עטרת בראשה למען תהיה כלולה כבימי אהבת נעוריה (ירמיהו ב, ב). 8 לבבתיני אחותי כלה: שיר השירים ד, ט. 9 רני: דברי הקב"ה לכנסת ישראל. 10 וכו': מוסב על בושם. 11 בהתלונני ... שדיך: שיר השירים א, יג. 12 מה יפו דודיך: שם ד, י. 14 תתכל: נ"ל: תאכל.

נִפְתַּת תְּטַפְּנָה שְׁפֹתַיךָ כָּלָה

בְּעוֹלָה לֹא תִקְרָא שְׂכוּלָה
וְלֹא יִהְיֶה כָּה מְשַׁכְּלָה
יוֹם אָחִישׁ לְשַׁבֵּל אֶכְלָה
גַּן נְעוּל אַחֲוֹתַי כָּלָה

20

קְדוֹשׁ יֵאמֹר לְכָתוּב לַחַיִּים
בְּבֵית מוֹצָא מִיָּם חַיִּים
לְךָ אֶטִיף מִבְּרֶכֶת חַיִּים
מֵעֵינַן גְּנִים בְּאֵר מִיָּם חַיִּים

יוֹנְתִי אֲשׁוּר בְּנֻצִים מְשַׁכְּלָה
כָּל טוֹב מֵעֲדָנַי אֶאֱכִילָה
רְעִיטִי אֲשַׁמֵּיעַךְ בְּאַתְּבָה כָּלוּלָה
בְּאַתִּי לְגַנִּי אַחֲוֹתַי כָּלָה

25

16 נפת וכו': שם ד, יא. 16 בעולה ... שכולה: עיין ישעיהו סב, ד. 19 אכלה: כינוי למלכות רביעית (אדום-רומא) על פי דניאל ז, ז. 20 גן ... כלה: שיר השירים ד, יב. 21 קדוש יאמר לכתוב לחיים: על פי ישעיהו ד, ג. 22 בבית מוצא וכו': כינוי לירושלים, על פי זכריה יד, ח. 24 מעיין ... חיים: שיר השירים ד, טו. 25 בנצים: אויבי ישראל, ראה תרגום לשיר השירים ב, יד, מכילתא בשלח פרשה ב. 28 באתי לגני אחתי כלה: שיר השירים ה, א.

קטע נוסף מהקדושתא 'אהבת נעורים' לחתן

עוד קטע מהקדושתא הקודמת
בתחילת קטע זה באות ברכות לחתן ולכלה,
אך בסופו שוב מסמלת הכלה את העם
הטקסט והביאור על פי זולאי, שם, עמ' סג-סד

אַגודים בחבה תַעצֵם שְׁמַחְתְּכֶם
בְּאַהֲבָה וּבְגִיל הַיּוֹם בְּהַתְחַתְּנְכֶם
גִּילוֹ וְשִׂמְחוֹ בֵּי אֱלֹהֵיכֶם

בְּהַטְפַת עָסִיס / כְּעִגּוֹר נְסִיס / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקִדּוֹשׁ

5 דוֹץ חֶתֶן בְּחַפַּת חֲדָרֶיךָ
הַנּוֹה בִּיפִי בֵּין חֲבֵרֶיךָ
וַיִּשְׂמַח לְבָבְךָ מֵאֲשֶׁת נְעָרֶיךָ

בְּהַטְפַת עָסִיס / כְּעִגּוֹר נְסִיס / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקִדּוֹשׁ

10 זֶהר פְּנִיךָ יִצְהֵיר כְּנִיץ
חֲרוֹשֶׁיךָ יִהְיוּ כְּאָפֶס וּכְאֵין
טִרְתִּי טָבוֹ דוֹדֶיךָ מֵיִין

בְּהַטְפַת עָסִיס / כְּעִגּוֹר נְסִיס / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקִדּוֹשׁ

1 אגודים בחבה: חתן וכלה הנקשרים באהבה. 3 גילו וכו': יואל ב, כג. 4 בהטפת עסיס: מלשון "והטיפו ההרים עסיס" (עמוס ט, יג), ורצה לומר: במשתה היין שוש אשיש באלהים מתוך שירה וזמרה כעגור וסיס (ישעיהו לח, יד, ירמיהו ח, ז). 6 הנוה: הָיָה נאה. 7 וישמח וכו': משלי ה, יח [ועל פי הפסוק צריך להיות: באשת]. 10 חורשיך: אויביך, על פי תהלים קכט, ג. 11 טירתי: ארמוני והיכלי, כינוי לכנסת ישראל שהקב"ה שוכן בתוכה; ואולי על פי שיר השירים ח, ט. טובו ... מיין: שם א, ב.

יוֹנְתִי בְּחֵן נְחֹסֵד אֲכַלְלָהּ
בְּהִגְלוֹתֵי בְּלֶהֱב אֵשׁ אוֹכְלָהּ
לְכֵן לְבַבְתִּינִי אֲחוֹתִי כָּלָה 15

בְּהִטְפַת עָסִים / כְּעָגוּר נְסִים / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקָדוֹשׁ

מְקוֹר מִים חַיִּים מְעִינֶיךָ
נִעְרַתִי מִמֶּךָ כָּל מְעִינֶיךָ
סְגַלְתִּי שְׂאֵי סָבִיב עֵינֶיךָ

בְּהִטְפַת עָסִים / כְּעָגוּר נְסִים / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקָדוֹשׁ 20

עוֹלָה מִמְדַּבֵּר טוֹבוֹת אֲדַשֵּׁן
פְּנֵתִי בְּעִנְי כְבוֹד אֲעַשֵּׂן
צְנֵאֲרֶךְ דְּמִיתִי כְּמִגְדֵּל הַשֵּׁן

בְּהִטְפַת עָסִים / כְּעָגוּר נְסִים / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ / בְּקָדוֹשׁ

קוֹמִי רְעִיטִי בְּאַהֲבָה הִתְחַתְּנִי 25
רְנָה וְתוֹדָה לְמִלְכֶךָ תְּנִי
שִׁיר הַפִּיקִי בְּחַפְּת חֲתוּנִי
תוֹפְפִי תַחַת הַתְּפוּחַ עוֹרְרֶתְנִי

14-13 יונתי ... אוכלה: אכתיר את יונתי בכליל של חן וחסד כביום היגלותי בסיני. 15
לבבתיני ... כלה: שיר השירים ד, ט. 18 נערתי: כמו ניערתי, סילקתי; לשון 'נוער כפיר',
ישעיהו לג, טו. 19 שאי סביב עיניך: שם מט, יח. 21 עולה ממדבר: ישראל, שיר
השירים ג, ו. 22 פנתי: ציון, המכונה 'פנת יקרת', ישעיהו כח, טז. 23 צוארך ... השן:
שיר השירים ז, ה. 28 תחת ... עוררתיני: על פי שיר השירים ח, ה.